

Yona Tukuser

**PROJECTION OF A METAMODERN METHOD FOR THE STUDY OF
THE FAMINE IN BESSARABIA IN 1946–1947, REFLECTED IN
HISTORICAL PAINTING**

(Summary)

The article uses a metamodern method of research with scientific and artistic techniques, which serves as a basis for the connection between science and fine arts. The results of the study of literature on the subject and newly discovered documentary sources are used to recreate the famine in Bessarabia in 1946–1947 in picturesque historical paintings. Visual images reveal the influence of the tragic consequences of the famine and support the understanding of the socio-cultural and moral-psychological state of the Bessarabian Bulgarians. The emotional artistic expression in the paintings is a means of deep penetration into the atmosphere of abuse of human dignity in Bessarabia, through purposefully provoked hunger.

ПРОЕКЦИЯ НА МЕТАМОДЕРЕН МЕТОД ЗА
ИЗСЛЕДВАНЕ НА ГЛАДА В БЕСАРАБИЯ ПРЕЗ 1946–1947 г.,
ОТРАЗЕНА В ИСТОРИЧЕСКАТА ЖИВОПИС

*Йона Тукусер**

PROJECTION OF A METAMODERN METHOD
FOR THE STUDY OF THE FAMINE IN BESSARABIA IN 1946–1947,
REFLECTED IN HISTORICAL PAINTING

Yona Tukuser

The article uses a metamodern method of research with scientific and artistic techniques, which serves as a basis for the connection between science and fine arts. The results of the study of literature on the subject and newly discovered documentary sources are used to recreate the famine in Bessarabia in 1946–1947 in picturesque historical paintings. Visual images reveal the influence of the tragic consequences of the famine and support the understanding of the socio-cultural and moral-psychological state of the Bessarabian Bulgarians. The emotional artistic expression in the paintings is a means of deep penetration into the atmosphere of abuse of human dignity in Bessarabia, through purposefully provoked hunger.

Ключови думи: Бесарабски българи, глад в Бесарабия 1946–1947 г., историческа живопис, метамодернизъм.

Keywords: Bessarabian Bulgarians, famine in Bessarabia 1946–1947, historical painting, metamodernism.

Като израз на интердисциплинарността, характерна за съвременните научни дирения и поглед към света, включително и към миналото, се обособява едно ново направление за интерпретиране на историята. То се поражда в условията на оживени дебати за миналото и при сблъсъка на обществото с исторически факти, свързани с разкриването на премълчавани или едностранно изследвани събития. Историческата наука е изправена пред предизвикателствата на документалистиката (журналистически разследвания и реконструкции) и на интерпретиране на премълчани или непознати моменти от миналото в произведения на художествената ли-

* *Йона Тукусер* е художник с български корени от Бесарабия [Yona Tukuser – Bulgarian painter from Bessarabia].

тература, киното и изобразителното изкуство. Тези процеси протичат и в условията на засилващото се влияние на историята на делника, на историческата антропология и на публичната история, като посредници между знанията за миналото и обществото.

От друга страна, се чуват критични гласове към ролята на изкуството за формиране на представи за миналото. От това произтича интересът към ново разкриване на миналото от страна на писатели, киносценаристи и художници. В този процес обаче на първо място изпъква въпросът за достоверността на използваните основни исторически факти. Ролята на изобразителното изкуство при силно повишения интерес към премълчаваните факти от миналото и при новите публични интерпретации на историята е да установи своеобразен диалог между история и съвременност – един вид „превод“ на факти и събития към съвременния индивид. Художникът чрез един силно впечатляващ начин има възможността да изведе на преден план моменти (факти, събития), които буквално провокират емоции, насочват внимание, предизвикват осмисляне.

Руският историк и културолог Дмитрий Лихачов в своето есе „Изкуство и наука“ разглежда изкуството като един от видовете познание за реалността: „Художникът опознава света чрез своето създание. Той сякаш примерва към съществуващото извън него това, което създава сам в реалността – дори отдалечено от него по време, разстояние, социални отношения и т.н. Художникът може да разшири възприятието за реалността по най-различни отношения, например във връзка със запознаване с индивидуалността и типичността на хората, народите, събития от миналото, и да внесе във всичко това визуализация, включително и в историята. Нещо повече, целостта на възприятието за света от това се разширява и задълбочава. В науката доминира предимно „единна“ аналитичност. Изследването на художника преминава чрез създаване на „втори свят“¹. Художественото познание включва личността на създателя, то е неотделимо от художника, неговите индивидуални качества и субективно възприятие.

Естествен процес при създаването на картини с историческа тематика е изследователската дейност на художниците. Художественият акт е предшестван от обстойно проучване на историческите факти. Често в историческата живопис се наблюдава повърхностно търсене на факти, довеждащо до ненаучно обосновани анализи. В работата си като живописец авто-

¹ Лихачев, Д. Очерки по философии художественного творчества. СПб., 1996, с. 13–17.

рът се изправя пред предизвикателството да използва научно-художествен изследователски метод, определян като метамодерен. В своята статия „Бележки за метамодернизма“² теоретиците на културното развитие Тимотей Вермюлен и Робин ван ден Акер твърдят, че след 2000 г. културата се характеризира с нестабилно поведение между два или повече противоположни възгледа. Те въвеждат през 2010 г. термина *metamodernism*. „Мета“ идва от „metaxy“ на Платон, които има предвид трептения, движение в система между противоположни полюси. В своя манифест, провъзгласен през 2010 г., метамодернистите заявяват: „Както науката се стреми към поетическа елегантност, така и съвременният художник има стремеж в търсене на истината. Цялата информация е основание за знание, независимо дали емпирично или афористично“³.

Техният предшественик – художникът Йонко Иван, в своя статия посочва: „Създадените условия през новия век са предпоставка за зараждане на ново творческо направление, обединяващо две понякога противоположни концепции за познанието — научното и художественото, в мултидисциплинарно ново постмодерно търсене“⁴. Определяйки се за метамодернист и последовател на метода на Йонко Иван, основан на междудисциплинарен анализ, авторът следва традицията на научно-художествено познание. Синтезът на изкуството и науката създава възможност художественото произведение да бъде ангажирано в дебат, отнасящ се до по-детайлно и пълнокръвно разкриване на миналото.

Публицистът Валери Горюнов определя формата на отношението към истината в метамодернизма като синергия. Едно от убежденията на това направление е, че между истината и човека е възможна комуникация и сътворчество. Според Горюнов истината е обективна. Преживяването на истината е субективно, т.е. истината се разкрива пред човека, като се пречупва чрез неговата личност. „Неясността на образа на истината или наличието на няколко доминиращи представи в системата от възгледи е причина за

² Vermeulen, Timotheus & van den Akker, Robin. (2010). Notes on Metamodernism. – Journal of Aesthetics and Culture. 2. 10.3402/jac.v2i0.5677.

³ Luke Turner. Metamodernist. Manifesto, <http://www.metamodernism.org/>. За някои аспекти на метамодернизма като изкуство, философия, наука за човека и т.н. виж: Abramson, S. Ten basic principles of metamodernism. Huffington Post, 27 April 2015; Vittorini, F. Raccontare oggi. Metamodernismo tra naratologia, ermeneutica e interculturalita. Bologna, 2017.

⁴ Стоянов, Й. Живописната геоиконика – артистична наука за Земята. Докторски четения 2014. С., 2014, с. 84.

„трептене“⁵. Идеята за „трептене“ е синоним на „синкретика“, философска логика, изложена в монографията на физика и философа Сергей Федосин „Основы синкретики. Философия носителей“ (2003). Целта на синкретиката е да изследва цялото, неговите съставни части и връзките между тях. Според принципите на синкретичната логика, обектът и неговото развитие трябва да се разглеждат във взаимодействието на всички противоречиви страни, присъщи на обекта и неговата среда, и в съчетание с всички възможни комбинации⁶. Ако в диалектическата логика един от основните принципи е принципът на обективността, то в синкретиката се добавя не по-малко важният принцип на субективността. „Субективността на информацията, свързана с науката и изкуството и съществуваща под формата на знаци, символи, образи и понятия, се проявява не само в характерните форми на отражение, оценка, представяне на събития и явления, но се фиксира и с помощта на материални обекти – носители на тази информация“⁷.

В настоящата статия се разглеждат исторически факти за глада 1946–1947 г. в Бесарабия, и то от противоположни ъгли. В процеса на използване на метода на метамодерното изследване се стига до противоречия, пораждащи дискусия. Тези противоречия служат за творчески импулс при създаването на историческата живопис, в която научният метод на историческото проучване се съчетава с художествената интерпретация на трагичните събития в Бесарабия.

Метамодерният механизъм на познание действа до голяма степен благодарение на отражението – духовните и живописни образи в картините са отражение на реалността в познанието, преобразуват получената информация и произвеждат обратно отражение. Според Федосин, „художественото познание, изкуството, отразяващо субективното, което непрекъснато се променя заедно с развитието на човешкото общество, като запазва в себе си своето класическо, непроменящо се. Към логично-образното мислене и познание може да се подходи не само от гледна точка на науката, но и на изкуството, не чрез обективното, а чрез субективното“⁸.

Актуалното състояние на проблематиката, разглеждана в статията, се характеризира с недостатъчно изследване на глада като средство да бъдат

⁵ Гарюнов, В. Заметки о культуре и новой чувственности. <http://metamodernizm.ru/about-culture-and-new-sense/>

⁶ Федосин, С. Г. Основы синкретики. Философия носителей. Эдиториал УРСС, Москва, 2003, с. 15.

⁷ Пак там, с. 299.

⁸ Пак там, с. 298.

държани в подчинение определени обществени слоеве⁹. В това отношение е и препоръката на ректора на Измаилския държавен хуманитарен университет по повод международната научна конференция „Трети Дунавски научни четения“ на тема: „Гладът 1946–1947 г.: исторически, философски, психологически и педагогически аспекти“ за активизиране изследването, изучаването, публикуването и популяризирането на документални и устни източници за причините и последствията от глада. Основна цел на настоящото изследване е да се създаде цялостна картина на историческите събития, довели до дехуманизация на човека в Бесарабия през 1946–1947 г. За постигането на това се използва междудисциплинарен метод на изследване. В резултат, освен разширяване на познанието за трагичния епизод от миналото на областта, се създава и метамодерна историческа живопис, която има за цел да провокира научната мисъл, насочена към разкриване на историческите събития.

В основата на фабулата в картините са залегнали реални трагични събития, които преминават през призмата на художественото осмисляне и чувство, за да придобият нов израз в произведенията на изобразителното изкуство. Универсалните проблеми за масовия глад в Бесарабия през 1946–1947 г. са разгледани в контекста на историческите събития в тогавашния Съветски съюз. Представени са всички негативни страни на явлението, при което се излиза извън рамките на обикновеното физическо усещане за глад и се променят мисленето, психическото състояние и представите за човечност у хората. „Отчаянието на гладния човек го води до особени изводи: Дамоклев меч виси над гладуващо семейство, когато в къщата лежи труп или умиращ член на семейството. На кого да се даде за изяждане – на червеите или на родните баща, майка, сестри, братя! „Аз родих син, аз и го заклах“ – казва една майка канибал“¹⁰.

От дълбока древност до днес на човечеството е познат ужасът на глада. Създадени са множество присъщи митове и легенди, в които фантази-

⁹ Амартя Сен в своя книга „Бедността и гладът: Есе за права и лишения“ прави анализ на политиката на глада, като изследва цялостно неговите причини. Въпреки общоприетото убеждение, че гладът фундаментално е свързан с недостиг на храна, той разглежда как социалните системи решават да се разпределя храната на обществото. Сен предлага да се премести фокусът от въпросите за достъпността на храните към проблемите на разпределението и социалните системи, които го управляват. *Sen, Amartya Kumar. Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation, Oxford University Press, 1981; Ellman, Michael. The 1947 Soviet Famine and the Entitlement Approach to Famines. – Cambridge Journal of Economics. 2000, 24, p. 603–630.*

¹⁰ ДАОО, ф. Р-702, оп. 1, дело 102 а, л. 65.

ята и суровата действителност умело се преплитат. Доскоро всички данни за размера на бедствието през 1946–1947 г. бяха строго засекретени. Обикновено, когато дадена страна е засегната от бедствие, тя се обръща за подкрепа към международната общност. Ръководството на СССР обаче особено държи на репутацията си на социалистическа страна, която лесно преодолява разрушенията от войната. По тази причина то крие върлуващия глад от останалия свят и дори от собствените си граждани, като го представя за регионални трудности и го зачерква от съзнанието на целия народ. Днес в държавните архиви могат да се открият голямо количество документи за глада, които вече са широкодостъпни.

От прегледа на научни публикации, посветени на глада след Втората световна война, се установи, че темата е недостатъчно проучена и явно съзнателно пренебрегвана от научната общност, което поражда естествения въпрос – „Защо?“. Първият обширен изследователски материал се открива в монографията на д.и.н. Вениамин Зима, който разкрива причините, мащабите и последиците от следвоенния глад в Съветския съюз, анализирайки материали във фондовете на партийните и държавните архиви на СССР, които преди 90-те години на XX в. са недостъпни за изследователите. Той прави извода, че: „Гладната трагедия, която се разгърна в нашата държава (СССР) през 1946–1947 г., бе следствие от политиката, изразена в стремежа на съветското ръководство на всяка цена да продължи започналата преди войната индустриализация, за да се създаде по-мощен военно-промишлен комплекс. В жертва на ядрения Молох бяха хвърлени колхозни и държавно-стопански села, оставени без хляб и смазани от прекомерни данъци, заеми и паричната реформа от декември 1947 г. Селяните, които се осмелиха да протестират, бяха изпратени на каторга. Селският труд бе превърнат в робски. Както пише А. И. Солженицин в 3-тата част на „Архипелаг ГУЛАГ“, колхозите и държавните стопанства са били най-страшното място на изгнание за бивши затворници. Някои от тях извършват престъпление, за да се върнат в лагера, и дори се самоубиват, смазани от реалността в колхозното и държавното стопанство. Тежки изпитания преживяват работниците, държавните служещи и интелигенцията в селата, малките и големите градове. Всички преминават през един и същ хромел. Следвоенният глад е последното мащабно бедствие на съветската епоха“¹¹.

¹¹ Зима, В. Ф. Голод в СССР 1946–1947 годов: происхождение и последствия. М., 1996, с. 236.

Първите изследвания от украински историци за следвоенния глад са публикувани: през 1989 г., – Кожукало, И. П.¹², през 1990 г. – Маковийчук, И. М. и Пилявец, Ю. Г.¹³, през 1991 г. – Воронов, И. О. и Пилявец, Ю. Г.¹⁴, от 1995–2012 г. – Веселова, О. М.¹⁵ През 2008 г. излиза сборникът на Веселова, О. М., Марочко, В. І., Мовчан, О. М.¹⁶ Резултати от изследване за глада в Одеска област са публикувани в сборник през 2007 г.¹⁷ През 2008 г. Пеливан, К. К. публикува книга за глада в Арцизски район на Одеска област¹⁸. През 2006 г. българският историк Илонка Попова прави изследване за глада 1946–1947 г. в Болградски район¹⁹. През 2017 г. е публикуван сборник с научни статии за глада 1946–1947 г. от международна научна конференция в Измаилския държавен хуманитарен университет²⁰. Всяко публикувано изследване до този момент е част от пъзела на общата картина, който трябва да се допълни с липсващите части от бъдещите изследвания, за да се сглоби.

За да бъдат изучени обективно събитията от 1946–1947 г., е необходимо преди това да се изгради панорамна картина на историческия континуум от 1840 г. до 1917 г. Дисекцията на историческите пластове дава възможност да се открият корените на събитията, зародили се през ХІХ в. в Царска Русия и впоследствие преминали в комунистическия режим в

¹² Кожукало, И. П. Жорстокий хліб: Про становище колгоспного селянства на Україні у перші повоєнні роки. – Сільські обрії, 1989, № 7, с. 18–21.

¹³ Маковийчук, И. М., Пилявец, Ю. Г. Голод на Україні у 1946–1947 роках. – УІЖ., 1990, № 8, с. 14–32.

¹⁴ Воронов, И. О., Пилявец, Ю. Г. Голод 1946–1947. К., 1991.

¹⁵ Веселова, О. М. Післявоєнна трагедія: голод 1946–1947 рр. в Україні. – Український історичний журнал, 2006, № 6, с. 98–123.

¹⁶ Веселова, О. М., В. І. Марочко, О. М. Мовчан. Голодомори в Україні, 1921–1923, 1932–1933 1946–1947: Злочини проти народу. – 2-е вид., допов. – К., Нью-Йорк: Вид-во М. П. Коць, 2000, 174 с. // Веселова, О. М., В. І. Марочко, О. М. Мовчан. Голодомори в Україні: 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. Злочини проти народу. НАН України. Інститут історії України. – Дрогобич, 2008, 273 с.

¹⁷ Голодомори в Україні: Одеська область 1921–1923, 1932–1933, 1946–1947. Дослідження, спогади, документи. Державний комітет архівів України; Одеська обласна державна адміністрація; Державний архів Одеської області. Одеса, 2007, 460 с.

¹⁸ Пеливан, К. К. Голод 1946–1947 гг в Южной Бессарабии: Арцизский район Одесской области. А., 2008.

¹⁹ Попова, И. Политическите гонения срещу българите от Болградски район през 40-те години на ХХ век: по спомени на очевидци. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 9. Одеса, 2006, с. 167–178.

²⁰ ІІІ Дунайські наукові читання. „Голод 1946–1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти“. Измаил, 2017.

Съветски Съюз. Към тях имат отношение размислите на Н. А. Бердяев относно произхода на руският комунизъм, монографията на италианския историк Андреа Грациози за селяческата война в СССР, както и статията на Веселин Николов „Херцен и общественно-политическият живот на Русия през XIX в.“, написана по същото време, когато в СССР хората масово измират от глад, в която се говори за социалната революция в Русия, обещаваща да донесе щастлив живот на селяните и развитие на страната.

Възникналото през XIX в. Народническо движение срещу крепостничеството води до народни въстания, революции и впоследствие се преобразува в движение за комунизъм. Според философа Н. А. Бердяев, за да се разберат източниците на руския комунизъм, трябва да се знае какво представлява особеният феномен, който в Русия се нарича „интелигенция“. За него „Нашата интелигенция бе идеологическа, а не професионална и икономическа група, сформирала се от различни социални класи: дворянството, синовете на свещеници, от дребните чиновници, от средната класа и от селяните. Това е разночинната интелигенция, обединена единствено от идеи със социален характер“²¹. „Излезли из низините, разночинците“²² изразяваха тежненятия на широките селски маси, които несъзнателно стихийно се бореха за пълното освобождение от крепостната зависимост. За осъществяване на коренната реформа в руския обществен живот разночинците смятаха за необходимо да се вдигне целият селски народ на масова революция. Разночинците пропагандираха идеите на утопическия социализъм (наречен по-късно „народнически“), като убеждаваха руското образовано общество, че на развалините на унищоженото от селяческата революция крепостничество трябва да бъде изградено новото, разумното и справедливото социалистическо общество, основна общественно-икономическа ядка на което ще бъде руската селска община. Според Херцен, основоположника на народничеството, социалната ядка на бъдещето общество е селячеството, което ще извърши социалната революция.

²¹ Бердяев, Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. М., Наука, 1990, с. 17.

²² „Разночинцы“ е общественно движение в Руската империя, популярно от 1860 до 1910 г. сред средните класи и новата разночинска интелигенция, която не принадлежи към никое съсловие от старата феодална Русия. Ориентирано е към „сближаване“ с народа в търсене на корените и мястото си в света. В съветската историография народничеството се счита за втория, революционно-демократичен (разночински) етап на революционното движение в Русия, сменил „дворянския“ (декабристки) и предшества „пролетарския“ (марксистки) етап. Основоположници на народничеството са А. Херцен и Н. Чернишевски. Народниците се застъпват за сближение на средните класи със селското население в търсене на „самобитен“ руски път на общественото развитие.

Той възкликва: „Човекът на бъдещето в Русия – това е селянинът, досъщ тъй, както във Франция работникът“²³.

Херцен се оказва пророк – фундаментът, върху който е строено великото бъдеще на Русия, са селяните – костите на селяните от целия Съветски съюз. Но какво доведе до преиначаване на първоначалните идеи на разnochинската интелигенция? „Единствената реална социална сила, на която може да се разчита, е формиращият се пролетариат. Трябва да се отиде не към селячеството, което отхвърли революционната интелигенция, а към работниците във фабриката.“²⁴ Силно влияние върху развитието на руското революционно-демократично движение оказва Първият интернационал. Народниците са първите разпространители на произведенията на К. Маркс и Ф. Енгелс на руски език и техния „Манифест на Комунистическата партия“. През 1890 г. В. И. Ленин извършва идеологически разгром на народничеството. „Зад формата на собственост върху земята на отделни селски общини народниците не виждат икономическата организация на цялото руско обществено стопанство. Тази организация, превръщайки селянина в производител на стоки, го прави дребен буржоа – малък, изолиран господар на пазара“..., „бъдещето трябва да изключва буржоазията“. „Само друга класа може да се бори с класа и със сигурност този, който вече е напълно „диференциран“ от своя враг, напълно противоположен на него.“²⁵

Февруарската революция от 1917 г., според Бердяев, е резултат от целия предишен път на развитие на страната: „Разпадът на царска Русия започва отдавна. Войната сложи край на процеса на разпад. Болшеvizмът, дълго подготвян от Ленин, се оказа единствената сила, която от една страна можеше да завърши разлагането на старото, а от друга да организира новото. Болшеvizмът се възползва от руските традиции на деспотично управление отгоре и вместо необичайната демокрация, за която нямаше умения, обяви диктатура, подобна на стария царизъм“²⁶. „Настъпи ужасно заgrубяване на живота, заgrубяване на целия живот, възцари се войнишко-народен стил. Болшевиките не толкова създадоха груб живот, груб начин на управление, колкото отразиха и изразиха продължаващото заgrубяване

²³ *Николов, В.* Херцен и обществено-политическият живот на Русия през XIX в. – Исторически преглед (ИПр), 1947, кн. 4–5, с. 47.

²⁴ *Бердяев, Н. А.* Истоки и смисъл руского комунизма..., с. 79.

²⁵ *Струве, П. Б.* Критические заметки к вопросу об экономическом развитии России. СПб.: тип. И. Н. Скороходова, 1894, с. 355–364.

²⁶ *Бердяев, Н. А.* Истоки и смисъл руского комунизма..., с. 109.

на живота на народа. Властта, която би искала да бъде по-културна, не би могла да съществува, не би съответствала на състоянието на народа.²⁷ „Плебейската“ брутална експлозия може да се обясни с предварителната маргинализация на тези хора. Само че тя има по-дълбоки корени. Въпреки че не може да бъде отречена бързата еволюция на селския свят в навечерието на 1914 г., трябва да се добави, че там все още е останало силно ядро на примитивното дивачество. Такъв е общият фон, на който трябва да наложим Първата световна война. Тя, както генезисът на „Четиридесетгодишната война“²⁸, може да се счита за най-важното събитие на века. Редица от най-добрите мислители в Европа – Бенедето Кроче и Фридрих Мейнеке, веднага обявяват тази война като причина за катастрофална „регресия“ в европейската икономика и европейското общество. „Бих искал да подчертая общото варваризиране на поведението както на „масите“, така и на върховете и икономическото движение назад, причинено от тази регресия“²⁹, споделя А. Грациози.

На 24 октомври започва Октомврийската революция 1917 г., по време на която властта е завзета от болшевиките, начело с В. И. Ленин. За революцията той се изказва в своя доклад за „Буржоазната демокрация и диктатурата на пролетариата“: „Победата беше лесна за нас, защото през октомври 1917 г. ние вървахме със селяните, с цялото селячество. В този смисъл нашата революция тогава беше буржоазна. Това беше нашата сила, затова беше толкова лесно да спечелим мнозинството. За селото нашата революция все още продължаваше да бъде буржоазна, и само шест месеца по-късно, бяхме принудени в рамките на държавната организация да започнем класовата борба в селата, и систематично да се борим със селската буржоазия“³⁰.

²⁷ Бердяев, Н. А. Новое средневековье. Размышление о судьбе России и Европы. М., Феникс-ХДС-пресс, 1991, с. 43–44.

²⁸ Италианският историк Андреа Грациози обобщава събитията в периода „1912–1956 г. като „Четиридесетгодишна война“, представляваща конфликта на новородената съветска държава с огромното мнозинство от собственото ѝ население (през 1926 г. селяните от различни националности все още са 82% от населението). Може да се твърди, че тази война е била продължение на конфронтацията между селячеството на Руската империя и руската държава“.

²⁹ Грациози, А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917–1933. М., РОССПЭН, 2001, с. 11.

³⁰ Ленин, В. И. Тезисы и доклад о буржуазной демократии и диктатуре пролетариата на Первом конгрессе коммунистического интернационала. 4 марта 1919 года. Соч., Т. 28, с. 435–451.

Грациози проследява развитието на водената борба: „През пролетта на 1918 г. конфронтацията придоби напълно нови форми и влезе в различен етап от своето развитие, което определи събитията от следващите десетилетия. Предполагам, че този конфликт се е превърнал в най-важния фактор в предвоенната съветска история. Това е наистина най-голямата европейска селска война от съвременната епоха, може би дори най-голямата селска война в европейската история. През пролетта на 1918 г. в Русия избухва нов конфликт между държавата и селяните с началото на масова кампания за „продразверстка“, придружена от зверства, която скоро става обичайна процедура“³¹.

„Продразверстка“ е политика за осигуряване на доставки на храни чрез облагане на селяните с данък под формата на зърно и други храни в Руската империя, Руската република и РСФСР. Началото ѝ се полага от правителството на Руската империя през 1916 г. и тя е продължена от Временното правителство под формата на „монопол на хляба“, като държавата разпределя неговите запаси. През 1917 г. излиза циркуляр с нареждане за „въоръжено изземване на хляба от големи собственици и всички производители от селата, които са разположени близо до жп гарите“³². В новите условия всъщност „развързват ръцете“ на местната власт, предизвиквайки произвол отдолу. Този произвол се превръща в истинска въоръжена борба за хляб, идеологически мотивирана като една от формите на класовата борба на работниците и бедните селяни.

Във връзка с въвеждането на хранителната диктатура през 1918 г. е създадена Продоволствена армия на Народния комисариат на РСФСР, състояща се от въоръжени хранителни отряди. „Продразверстката“ е част от политиката на „военния комунизъм“ и се извършва чрез насилствено изземване на хляб и други продукти от селяните по установената норма на „продразверстка“. Ленин обяснява съществуването ѝ по следния начин: „Военният комунизъм“ се състоеше в това, че ние всъщност вземахме всички излишъци от селяните и дори понякога не излишъци, а част от необходимата храна на селянина, за да покрием разходите за армията и издръжката на работниците. В по-голямата си част вземахме в дълг и за хартиени пари. „Военният комунизъм“ беше правилната политика на про-

³¹ Грациози, А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне..., с. 18.

³² Кондратьев, Н. Д. Регулирование рынка хлебов и снабжения ими армии и населения во время войны и революции за 1914–1918 гг. – В: Рынок хлебов и его регулирование во время войны и революции. Отв. ред. Л. И. Абалкин. М., Наука, 1991, с. 487.

летариата, осъществявайки своята диктатура в дребноселска страна, тя е обмен на хляб за промишлени стоки, необходими на селянина. Само такава хранителна политика отговаря на задачите на пролетариата, само тя може да укрепи основите на социализма и да доведе до пълната му победа³³. Така става ясно, че прилаганата и в Съветския съюз „Продразверстка“ е продукт на царското и Временното правителство.

А. Грациози смята, че гладът трябва да се разглежда като неразделна част от войната на държавата със селяните: „През май 1921 г. Осински писал на Ленин, че местните ръководители гледат на селянина като на природен саботажник по отношение на съветския режим и смятат данъка под формата на храна за временен трик за успокояване на селото“³⁴. Според Бердяев диктатурата на пролетариата се оказва диктатура над селячеството, който извършва жестоко насилие над селяните, както при насилствената колективизация със създаването на колхозите. И тук той добавя: „Но насилието над селяните било извършено от своите хора, излезли от народните низини, не от баровци, не от привилегированата „бяла кост“. Нечуваната тирания, каквато е съветската система, подлежи на морален съд“³⁵.

Първият масов глад по време на съветската власт възниква в периода 1921–1922 г. В своето изследване историкът В. Зима разкрива: „Възходът на селското стопанство през 1925 г. позволи на болшевиките да издигнат лозунга за възможността да избавят народа от глада в близко бъдеще. Сменил на поста В. И. Ленин като председател на Съвета на народните комисари на СССР, А. Н. Риков в увода на сборника със статии „В борбата със сушата и глада“ пише: „Изключителната по своите мащаби суша и слаба реколта от 1921 г. предизвикали дори такива явления като канибализъм в някои райони. Засегнати са били около 30 милиона селяни. Това е чудовищна цифра. Такъв размер на бедствието отнема цялата устойчивост на земеделието, която е главна основа на цялото икономическо развитие на страната. Най-важното нещо, което трябва да се постигне, е да се направят невъзможни подобни катаклизми“. Това е последната публикация на такова високо ниво, в която се споменават гладът и необходимостта от борба с него³⁶.

³³ Ленин, В. И. Полное собрание сочинений. Том 43. Март–июнь 1921. М., Издательство научной литературы, 1970, с. 219.

³⁴ Грациози, А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне..., с. 38.

³⁵ Бердяев, Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. М., Наука, 1990, с. 111.

³⁶ Зима, В. Ф. Голод в СССР 1946–1947 годов: происхождение и последствия. М., 1996, с. 7.

Основната причина за глада, според социолога Питирим Сорокин, е политиката на болшевиките. Той отбелязва, че „към 1921 г. опустошителните последици от комунистическата програма станаха ясни дори за останалите селяни. Техните полета не са обработвани и са обрасли с плевели. Селяните нямали семена. Градовете умираха, национализирани са фабриките, след като останали без гориво, спряха да работят. Смъртоносната примка на комунизма бавно се затяга около гърлото на хората“³⁷. Сорокин обвинява болшевиките, че умишлено използват масовото бедствие за укрепване на политическия си режим, в съзнателното провеждане на „ваксинация на комунистическо-социалистически-изравняващи рефлексии, убеждения, комунистическо-социалистическа идеология“³⁸. Изследвайки причините и последиците на глада през 1921 г., той прави извода: „биологична деградация, загуба на морални, интелектуални и културни ценности, безгранично икономическо обедняване – това са „крилата“ и онова „бреме“, с което навлизаме в нов етап от нашата история“³⁹. Грациози смята, че гладът взема от 1 до 3 млн. човешки живота⁴⁰.

След смъртта на Ленин Йосиф Сталин установява лична диктатура. През 1925 г. е проведен XIV конгрес на Всесъюзната комунистическа партия, на който е поставена задачата за индустриализация на СССР с главна цел превръщането му от предимно аграрна държава във водеща индустриална. Грациози отбелязва за Сталин, че е знаел, че комбинация от прекомерно високи планове за доставки на зърно с големи инвестиции в индустрията, финансирани от масовия износ на зърно, може да предизвика „изкуствен“ глад след няколко години. Той дори говори за това по време на дебатите на конгреса. По-трудно е да се обясни защо националното комунистическо ръководство, особено украинското, подкрепя антиселяческия ред на Сталин⁴¹.

От началото на 30-те години се провежда колективизация на селското стопанство чрез обединяване на селските стопанства в централизирани

³⁷ Сорокин, П. А. Долгий путь. Автобиографический роман. Сыктывкар: СЖ Коми, МП „Шипас“ 1991, с. 150.

³⁸ Сорокин, П. А. Влияние войны на состав населения, его свойства и общественную организацию. – Экономист, 1922, № 1, с. 77–107.

³⁹ Сорокин, П. А. Голод как фактор. Влияние голода на поведение людей, социальную организацию и общественную жизнь. М., 2003, с. 587.

⁴⁰ Грациози, А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне..., с. 38.

⁴¹ Пак там, с. 44.

колхози. Това предполага премахване на „кулаците“ като класа. Колективизацията се превръща в катастрофа за селското стопанство. За сметка на селяните се увеличава реколтата от търгуваното зърно, необходимо на страната за индустриализацията. Политиката на индустриализацията изисква големи средства и оборудване, получавани чрез износ на пшеница в чужбина. В колхозите са установени нереално големи планове за държавна доставка на зърно⁴². През пролетта на 1932 г. украинското ръководство е изправено пред сблъсък с глада, причинен от високи планове за доставки на зърно. През април-май нарастват трудностите при снабдяването с хляб, а сред войниците на Киевския гарнизон вече се разпространяват слухове, че човешко месо се продава на пазарите в града... През лятото на същата година в СССР няма суша, но гладът избухва именно в зърнопроизвеждащите райони на Украйна, Беларус, Северен Кавказ, Волга, Южен Урал, Западен Сибир и Казахстан. Загиват около 7 милиона души, според последните оценки на украински, руски и западни демографи⁴³.

В Бесарабия през 1921–1922 г. и 1932–1933 г. (когато загиват около 30 000 таврийски българи) няма глад, тъй като по това време областта е част от Румъния. Архивни материали показват, че глад в Бесарабия има през 1935 г. За това говорят новоиздирените документи (на 4 септември 2017 г.) за организиране на „Помощна акция за подпомагане на гладуващите бесарабски деца (1935)“. В писмо от 11.12.1989 г. до редакцията на в. „Родно слово“ в Кишинев краеведът Данаил Бекаров пише: „... искам да спомена за едно мое дело, свързано със съдбата на братята ни от Бесарабия: не си спомням точно годината, но беше след 1930 г., в южната част на Бесарабия беше настъпило голямо засушаване, и хората буквално бяха останали без жито, без храна, за да преживеят. Ромънските вестници от Букурещ започнаха да бият тревога. Те пишеха „Измирят ни басарабците“. Действително положението беше плачевно, трагично. Тогава ние тук се замислихме какво можем да направим, за да помогнем колкото можем на нашите братя от Бесарабия. Нашият вестник пое инициатива да апелираме към тукашните българи да вземат за изхранване по едно, две българчета от гладуващите места на Бесарабия, от есента на годината, до есента на следващата година! Аз бях натоварен да обхожда всички тукашни семейства българи и да направя списък за тези, които ще приемат басарабски деца.

⁴² Зима, В. Ф. Голод в СССР 1946–1947 годов..., с. 8.

⁴³ Грациози, А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне..., с. 61.

За наша голяма радост, всички тукашни българи се отзоваха на тази наша инициатива. Подписаха декларации, изготвени от нас, от вестника, че приемат деца за изхранване. Оставаше да идем и да вземем децата от Басарабия и ги доведем тук – в Добруджа. Но това не стана – ромънската полиция узна за тази наша акция и я забрани. Те ни казаха, че не ние, а това било работа на Ромънската държава, на ромънския Червен кръст, да направят каквото било необходимо за гладуващото население от Басарабия. Това бяха само лъжи и думи – не направиха нищо!⁴⁴

Потвърждение за съществуването на голям глад в Южна Бесарабия през 1935–1936 г. се открива и в държавните архиви на Румъния. От документите разбираме, че румънското правителство организира подпомагане на населението на Бесарабия, страдащо от глад поради суша⁴⁵. Дали наистина населението на Бесарабия е получило хранителна помощ от противоречивата информация на българските и румънските източници не може да се отговори, докато не бъдат проучени задълбочено наличните документи. Но е очевидно, че докато организира събиране на храна и средства за гладуващите, румънското правителство забранява на българите от Добруджа да помагат на своите сънародници в Бесарабия.

През 1940 г. Бесарабия е присъединена към СССР по силата на тайния пакт „Молотов–Рибентроп“. През март 1941 г. всички жители на Бесарабия, които са били поданици на бившата Руска империя преди 1917 г., получават гражданство на СССР. По време на нахлуването на страните от Оста в СССР Бесарабия е окупирана от германско-румънските сили през юли 1941 г. и пак присъединена към Румъния. През март–август 1944 г. тя отново е завзета от Червената армия. С присъединяването на Бесарабия към Съветски съюз започва изграждането на социализма, което е придружено от колективизация, а гладът става един от начините да се принудят хората да влязат в колхоз. На 20 май 2018 г. А. Д. Димитрова (родена 1935 г.) от с. Виноградное в разговор с автора си спомня: „Румъния си

⁴⁴ ДА–Добрич, ф. 1699, оп. 1, ед. 124, л. 36.

⁴⁵ Налични са заповеди на Министерството на вътрешните работи относно помощ на гладуващите в Бесарабия и Молдова (CS, F 00074, dosar 115/1935-89); Организирано е събиране на пари и храна за гладуващите (VL, F 00226, dosar 1/1935). Съществува списък на хора, направили парично дарение за Бесарабия на Червен кръст (BN, F-00129, CRUCEA ROȘIE NĂȘĂUD, 1922–1935); Списъци на преподаватели и студенти, които дариха на гладуващите в Бесарабия (OT, F 00340-1, dosar 2/1935); Набирането на парична помощ продължава и през 1936 г. (VL, F 00189, dosar 1/1936), а също така се събират храни от някои енории за жителите в Бесарабия (OT, F 00999, dosar 54/1936).

отиде, Русия дойде, Русия си отиде, Румъния дойде. И ние не знаем, под чия власт сме. И нямахме нищо. Всичко обират: зърното, животните. И в тази година (1946) имаше лоша реколта. И това. Народът мре от глад. Хората всички бяха подути, един друг са се яли“. Трагичните събития в Бесарабия кореспондират със случвалото се по време на блокадата на Ленинград в годините на Втората световна война, за което пише руската писателка Елена Чижова в своето есе за швейцарския *Neue Zürcher Zeitung*⁴⁶. Тя приема, че човешката памет е пристрастна и избира за един от своите епиграфи думите: „С истината да се спори може. С паметта – не“.

В своите мемоари „Как мы остались живы“ академик Д. Лихачов си спомня за прекараните дни в блокадата на Ленинград: „Мисля, че истинският живот – това е глад, всичко останало е мираж. По време на глад хората показваха себе си, оголиха се: някои се оказаха несравними герои, други – злодеи, убийци, човекоядци. Само умиращият от глад живее истински живот, може да извърши най-голямата подлост и най-голямата саможертва, без страх от смъртта. И мозъкът умира последен: когато умират съвестта, страхът, способността за движение“⁴⁷.

След края на Втората световна война в СССР през 1945–1946 г. се води дискусия за начините за възстановяване на икономиката. Г. Маленков и Л. Берия предлагат запазването на предвоенния модел на мобилизационна икономика. Те се основават на заключенията на икономиста Е. Варга, който опровергава теорията за предстоящия крах на капитализма, доказвайки неговата жизненост поради кейнсианската политика в развитите страни. Това означава, че Западът има всички възможности да провежда конфронтационна политика със Съветския съюз. Американският монопол в областта на ядрените оръжия и разработването от американците на планове за бомбардиране на съветски градове с атомни бомби изглеждат особено опасни. Ето защо тези представители се застъпват за приоритетното развитие на тежката промишленост и военно-индустриалния комплекс. След речта на У. Чърчил през март 1946 г. във Фултън (началото на „Студената война“) Сталин одобрява предложението на Маленков и Берия⁴⁸.

⁴⁶ <https://www.novayagazeta.ru/articles/2019/05/11/80487-moya-blokadnaya-pamyat>; <https://www.km.ru/v-rossii/2019/05/07/pamyat-o-velikoi-otechestvennoi-voine/844655-pisatel'nitsa-elena-chizhova-blokadn>

⁴⁷ Лихачев, Д. С. „Как мы остались живы. Воспоминания“. Рукописи не горят. Рассказы. Повести. Воспоминания. Издательство „Журнал „Нева“, 2005, с. 453.

⁴⁸ Спицын, Е. Ю. Россия–Советский Союз 1946–1991 гг.: Полный курс истории для учителей, преподавателей и студентов. Книга 4. М., Концептуал, 2015, с. 8–10.

Студената война е придружена от надпревара с ядрени оръжия. Приемането на мобилизационна икономика предизвиква отново масов глад в целия СССР през 1946–1947 г. Гладът засяга и големите градове: Москва, Ленинград, Минск, Киев, Кишинев, Новосибирск и други големи административни центрове. Според В. Зима следвоенният глад взема над 1 милион жертви в Украйна и до 2 милиона в целия СССР. За този трети глад, най-малко изучен, по време на който загиват най-много българи, живеещи в Бесарабия, Константин Пеливан прави извод, че гладът от 1946–1947 г. е най-страшният период в живота на Бесарабия. Според неговите изчисления от гладна смърт загиват „около 50–60 хиляди човека (около 10% от населението) в Южна Бесарабия. Според официални данни към 1 януари 1941 г. в Измаилска област е имало 627,7 хиляди души, а към 1 януари 1948 г. – 537,7 хиляди“⁴⁹. Правейки изчисления за смъртността в Южна Бесарабия, К. Пеливан не взема предвид статистическите данни за смъртността в други райони, които са засегнати повече от глада. Например в осем села на Ренийски и Болградски район: Котловина, Владичени, Виноградное, Василевка, Огородное, Голица, Калчево, Ореховка през 1946–1947 г. са починали от глад 16 503 човека, което е около 50% от населението на района. Тези данни показват тройно по-висока смъртност от Арцизски район, от което можем да направим извода, че изчисленията на К. Пеливан за загиналите от глада са занижени.

Измаилска област е административно-териториално разделена на 13 района: Арцизски, Болградски, Бородински, Килийски, Лимански, Новоивановски, Ренийски, Сарацки, Староказацки, Суворовски, Тарутински, Татарбунарски и Тузловски, и включва 6 града и 203 села. Ако приемем средно 18% смъртност в Измаилска област с 627 700 население, това означава – 112 986 загинали от глад в Южна Бесарабия. Важно е да се има предвид, че официалните списъци на починали през 1946–1947 г. в районните ЗАГС не отговарят на реалната смъртност и данните са занижени многократно. Например в с. Голица по списъците на загиналите по време на глада, съставени съгласно книгата за регистрация на актове на смърт от ЗАГС на Болградски район, са починали 304 човека. Паралелно, от жителя на селото П. Д. Петров съвместно със свои съселяни са съставени списъци с имена на 702 починали от глад. В с. Ореховка, според официалните данни от актове за смъртност през 1946–1947 г. са починали 286 човека,

⁴⁹ Пеливан, К. К. Голод 1946–1947 гг. в Южной Бессарабии: Арцизский район Одесской области. А., 2008, с.162.

но от направено проучване от кметството на селото е установено, че са починали 4000 човека.

Относно осъдени за антропофагия, историкът Олександра Веселова прави следната извадка от архивни документи: „От началото на 1947 г. отделът за борба с престъпността към МВР на УРСР разследва 130 случая за човекоядство, регистрирани са 189 изядени човешки трупа, а 132 човека са изправени пред съда. Повечето от тях са от Измаилска област“⁵⁰. Според официалните данни се оказва, че 0,02 % от населението в Измаилска област са били антропофаги. Можем да предположим, че това число също е занижено, имайки предвид, че почти във всяко село е имало по един и повече антропофаги. Селата в областта са 203 и можем да предположим, че е имало около 200 атропофаги, което е 0,03 % от населението. Но в това число не влизат непреднамерените антропофаги, хора, които са консумирали човешко месо, без да знаят (например пача от човешки трулове от пазар в с. Виноградное).

Следвоенният глад е организиран по същия сценарий, както и предишният. Завесата на секретността е много плътна и е забранено да се пише и говори за него. За разлика от първия и втория съветски глад от 1921 г. и 1933 г., през 1947 г. поради строгата секретност властите не позволяват на обществото в проспериращите райони да организира помощ за гладуващите⁵¹. В същото време, лишавайки населението от хляб, СССР изнася зърно и други селскостопански продукти в европейските страни. „През 1946 г. Съветският съюз доставя 1,7 милиона тона зърно в Албания, България, Германия, Полша, Румъния, Унгария, Финландия, Франция и Чехословакия“⁵². „От 1946 г. до 1947 г. 2,5 милиона тона зърно са изпра-тени в други страни“⁵³. С цел възстановяване и увеличаване на военнопро-мишления комплекс и подкрепата на правителствата на новосъздадените страни от „социалистическия лагер“⁵⁴.

⁵⁰ Веселова, О. М. Післявоєнна трагедія: голод 1946–1947 рр. в Україні..., с. 117.

⁵¹ Зима, В. Ф. Голод в СССР 1946–1947 годов..., с. 9.

⁵² Веселова, О. М. Голод в Україні після Другої світової війни. – Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць, 2010, 19, с. 209.

⁵³ Веселова О. М. Голод 1946–1947 рр. в Україні й експорт сільгосппродукції в країни Центрально-Східної Європи. – Проблеми історії України: факти, судження, пошуки, 2007, 17, с. 66.

⁵⁴ Пак там, с. 65.

Доставките на хляб бяха възприемани от прогресивните сили като акт на пролетарска солидарност с работниците, оказали се в тежка ситуация. Например, според историка Алексей Шевяков, „Румъния беше не само спасена от заплахата от страшен глад с помощта на съветската хранителна помощ, но до голяма степен беше създаден необходимият политически и икономически климат за възстановяване на цялата национална икономика. „Годините на суша – казва премиерът П. Гроза на 27 юни 1947 г. – ни поставиха в трудна ситуация... Бяхме принудени отново да почукаме на вратите на приятелите си на Изток. Знаем, че те имаха суша и че въпреки това миналата година ни отпуснаха 30 хиляди вагона (300 хил. тона – А.Ш.) в дълг, без да изискват гаранции в замяна, не изисквайки злато, а ние не можахме да погасим този дълг. Въпреки това, ние отново се обърнахме към нашите приятели и те ни помогнаха отново.“⁵⁵ Спасявайки населението на Централна и Източна Европа от недояждане, съветското правителство оставя своето население да умира от глад.

Следвоенният глад в Южна Бесарабия и Украйна е пряко свързан със събитията от световен и европейски мащаб и с международната и вътрешната политика на Съветския съюз. След войната съветското присъствие се разширява в редица страни в Централна, Източна и Югоизточна Европа. „Поради териториални проблеми конфронтацията между СРСР и САЩ придобива глобален характер. Съветският съюз планира да влияе на дейността на европейските парламенти. Вземайки властта от ръцете на Й. Сталин, лидерите на повечето формално независими страни от Централна и Източна Европа са принудени да се подчиняват на диктата на държавната партия на СРСР – ВКП (б), като вземат за пример съветския модел за изграждане на комунизъм“⁵⁶.

За причините, предизвикали глад в Бесарабия, разказва Георги Димов (роден 1937 г.) от с. Главан: „Причините за глада трябва да бъдат разглеждани, като се започне от 1940–1941 г., когато заможните и трудоспособни стопани бяха репресирани и по този начин подкопаха основата на селския начин на живот в Южна Бесарабия, който съществува стотици години. Лошото обработване на земите в селото е засегнато и от факта, че от 1941 г. до 1944 г. румъните взеха здрави, работещи мъже в трудовата армия в г. Агараш, а юношите в младежки трудов лагер в Алба-Юлия. От това

⁵⁵ Шевяков, А. А. Советская продовольственная помощь странам народной демократии (1944–1948). – Архивы начинают говорить, 1996, с. 7.

⁵⁶ Веселова, О. М. Голод в Україні після Другої світової війни..., с. 207.

време земята е слабо обработена. Освен това, отстъпвайки през 1944 г., румънците вземат почти всички коне и добитък. През есента на 1944 г., след установяването на съветската власт в Бесарабия, почти всички дее-способни мъже на възраст под 45 години са взети в трудова армия на Урал. Всичко това също се отрази негативно върху обработването на земята⁵⁷. На 21 май 2018 г. П. Д. Петров (роден 1929 г.) в с. Голица в лична беседа с автора (зафиксирана на видеокамера), разказва, че на 26 август 1946 г. присъствал на събрание в селския съвет за създаване на колхоз и започване на колективизацията. „Селският съвет създаде група от 8 човека, които отне-маха зърното от хората. Аз бях в тази група, с тези бандити. Ние с железни прътове тропяхме навсякъде, за да намерим скритото зърно.“ Предишната вечер Петров заедно с друг член от групата тайно посещава семейства, кои-то ще разкулачват, за да ги предупредят: „Утре ще дойдат при вас, скрийте зърното си“. Изземането на зърното от хората се прави с цел насилствено да влязат в колхоза, тоест: „сталинският комунистически режим постави ултиматум на населението или да си предаде зърното и да влязат в колхоза, или смърт“. Останали без храна „в селото от глад умряха повече от хиляда човека. Аз с моята каруца извозвах от 20 до 50 трупа на ден“. През февруа-ри 1947 г. избраха нов председател на селото В. П. Райнов, който се обърна към Районния съвет и Районния комитет за помощ. „Те отпуснаха 20 тона зърно, които председателят раздаде на умиращите от глад.“ Живият свиде-тел прави заключение: „Гладът в Бесарабия през 1946–1947г. е геноцид, предизвикан от сталинския комунистически режим“.

В своята статия „Трагедия на гладомора 1946–1947 г. в Бесарабия в художествения проект „Глад“ на Йона Тукусер“ проф. Т. Шевчук се спи-ра на причините, които предизвикват глада в Украйна през 1946–1947 г.: „Украинският институт за национална памет посочва следните фактори: принудително изземване на зърното от населението в селските райони за оказване помощ на братските народи от новосформирания социалистиче-ски лагер за поддържане на лоялността на населението на тези страни, как-то и за продажба с цел възстановяване на военно-промишления комплекс на СССР, разрушените стопански обекти на Украйна и в републиките на Съюза. Съсипаното селско стопанство окончателно е подкопано от теж-ката суша през 1946 г., от която регионите на южната част на Украйна са особено засегнати – съществуващата по това време област Измаил, а също така областите Одеса, Николаев и Херсон. Гладът засяга не само южната,

⁵⁷ Пеливан, К. К. Голод 1946–1947 гг. в Южной Бессарабии..., с. 94.

но и централната територия на Украйна, достигайки кулминацията си през декември 1946 – юни 1947 г.⁵⁸

В извлечение от писмо на И. В. Стогненко до Н. И. Стогненко от гр. Измаил, изпратено до областния прокурор на 18.01.1947 г., се казва: „...Сине, имаме голям глад. Социална помощ за хляб не ни дадоха. Държавата дава, а нашите началници я взеха за себе си и ядат и продават, а на нас нищо не дават. Кажи на началниците си, че ти служиш в армията, а баща ти и майка ти страдат гладни. Нямахме да бъде обидно, ако правителството не би помагало...“⁵⁹. Писмото е последвано от разследване в прокуратурата, където е поканен Н. И. Стогненко. Заключение на разследващия е, че „от дадените негови обяснения се вижда, че той не се занимава със селско стопанство, следователно не получава държавна помощ под формата на заем за храна“⁶⁰.

За обективното и допълнено с неизвестни детайли описание на действителността в Бесарабия през 1946–1947 г. хронологично са очертани основните моменти в новооткритите от автора документи на прокуратурата в Измаил и протоколи от заседанията на изпълнителните комитети на селските и районните съвети и Областния изпълнителен комитет⁶¹, отнасящи се до смъртоносния глад. На заседание на селския съвет на с. Главан на 31 юли 1946 г. се обсъжда въпросът за държавната „хлебодоставка“. Имайки предвид сушата и лошата реколта, на Главанския селсъвет е наредено да плати 100 тона хляб. Неговият председател Сараков отбеляза: „Аз проверих един селскостопански обект и намерих 5 тона хляб. Сега е особено необходимо да се засили класовата борба, да се дигне най-бедната класа селячество срещу кулаците“. На 3 август 1946 г. директорът на Машинно-тракторната станция Алексеев казва, че общата храна не е разпределена правилно, тя трябва да се дава само на тези колхозници, които работят. На заседанието на Главанския селсъвет на 14 ноември 1946 г. председателят на селото взема решение за държавна доставка. Смятайки работата на аг-

⁵⁸ Шевчук, Т. С. III Дунайські наукові читання. „Голод 1946–1947 гг.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти“. Измаил, 2017, с. 311.

⁵⁹ ДАОО, (1947 г. Переписка прокуроров области), Фонд № Р-7716с. оп. 1, дело 411, л. 83.

⁶⁰ Пак там, л. 84.

⁶¹ Област Измаил е образувана след присъединяването на Бесарабия към СССР през 1940 г. Заема площта, основно съответстваща на историческата местност Буджак, обитавана от около 600 хиляди души. През 1954 г. е присъединена към Одеската област на УССР.

ент Сараков за незадоволителна, той е задължен пред колхоза до 20 декември 1946 г. да изпълни за 1946 г. 100%, и за 1947 г. 50% авансова доставка. На 26 ноември 1946 г. се записва: „Агент М. А. Сараков относно доклада за доставки от всички видове: план за зърно – 100 тона, изпълнен на 45%; план за мляко, изпълнен на 653 %; планът за месото – 38 200 кг, изпълнен на 382%; план за зеленчуци, изпълнен 16 400 кг. Установено е: агент Сараков работи незадоволително. Решено е: да бъде задължен Сараков в рамките на 5 дни да приключи работата по всички видове доставка“⁶².

В протоколите от заседанията на селския съвет през 1946 г. главно се поставя въпросът за изпълнение на плана за доставка на зърно 100%, провеждане на колективизация 100 % и унищожаване на частния сектор в селското стопанство 100 %. Успоредно, по документите на прокуратурата в Измаил се води следствие за неподчинение и неизпълнение на указите на Министерския съвет на УССР за организиране на хранителни помощи за населението в Бесарабия през 1946 г. Прокуратурата води следствени дела от декември 1946 г. за извършени престъпления на чиновници, заради които населението започва да измира от глад. Училищен инспектор по време на преглед в Тарутински район разкрива, че в с. Виноградово, по заявление на лекаря Гасий, са установени 40 дистрофични ученици, от които на 20 декември 1946 г. ученикът от 3-ти клас Николай Куруч почива от изтощение в деня на посещението на инспектора⁶³. На 13 януари 1947 г. заместник-районният прокурор изпраща нареждане до прокурора на Тарутински район да се проверят факти за боледуващи ученици от недостиг на белтъци, които са били подут, и за смърт от изтощение: „Разберете какви мерки са предприети от местните власти за отстраняване на тези факти и при липса на навременна грижа от страна на отговорните за организацията за хранене в училището, виновните изправете пред съда“⁶⁴.

Председателят на Измаилския областен изпълнителен комитет К. П. Ананко заявява: „Разгръщането на мрежата от пунктове за храна в селските райони се провежда изключително бавно, особено в районите Бородино, Староказачки, Саратовски, Арцизски, Татарбунарски и Болградски. Имало е факти за кражба на храна. Областният изпълнителен комитет задължава председателите на районните изпълнителни комитети незабавно

⁶² КУ „Измайлський Архів“, (Протоколи от заседания на селския съвет за 1946 г.), Фонд № Р- 944. оп. 1, дело 1, л. 12.

⁶³ ДАОО, г. Одеса, Фонд № Р-7716с. оп. 1, дело 411, л. 8.

⁶⁴ Пак там, л. 9.

да разгърнат мрежа от центрове за хранене. Областният прокурор Любич да установи контрол върху правилността на разходите за хранителни продукти за деца, като привлече към съда тези, които крадат храна⁶⁵. В бележка от 26 декември 1946 г. към зам. прокурор Доненко четем: „Запознайте се с резолюцията на Министерския съвет на УССР от 4 декември 1946 г. „Относно мерките за подпомагане на деца в областите на Измаил, Одеса, Николаев и Херсон, засегнати от сушата“ и дайте указания на районите прокурори по този въпрос“⁶⁶.

На основание на тази бележка заместник-областният прокурор изпраща съобщение до всички районни прокурори: „Областният изпълнителен комитет в Измаил на 17 декември 1946 г. издаде решение „За мерките за подпомагане на децата в селските райони на областта, засегнати от сушата“. С това решение, в съответствие с указа на Министерския съвет на УССР № 2018-123 от 4.XII.1946 г., се предвижда организиране на храна за деца в селските райони. Спешно организирате 6 дома за сираци и други организационни мероприятия в региона. Виновните за присвояване и разточителство на продукти подлагайте на строга отговорност“⁶⁷. На 21 февруари 1947 г. отново до всички прокурори на района е изпратено съобщение: „За доклада до областния прокурор трябва спешно да изпратите информация за изпълнението на решението на Измаилския областен изпълнителен комитет от 17 декември 1946 г. По този въпрос беше изпратено писмо до ВАС от зам. прокурор Доненко и началника на специалния сектор на областната прокуратура Пономаренко“⁶⁸. На 13 март 1947 г. от началника на специалния сектор на прокуратурата Пономаренко е изпратено съобщение: „Напомням ви отново за изпращане на информация за изпълнението на решението на Областния изпълнителен комитет от 17.XII.1946 г. Едновременно с това посочете причината, поради която не сте изпратили информация до посочената дата“⁶⁹.

⁶⁵ КУ „Ізмаїльський Архів“, (Протокол от заседанието на Областният изпълнителен комитет от 16.1.1947 г. относно прилагането на Постановлението на Министерския съвет на УССР от 4.12.1946 г. и решението на Измаилския областен изпълнителен комитет от 17.12.1946 г. „за предоставяне на помощ на деца в селските райони на Измаилска област, засегнати от сушата през 1946 г.“), Протокол заседания облісполкома от 16 януаря 1947 г. Фонд № Р-470. оп. 1, дело 121, л. 21.

⁶⁶ ДАОО, (Прокуратура гр. Одеса), г. Фонд № Р-7716с. оп. 1, дело 411, л. 98.

⁶⁷ Пак там, л. 100.

⁶⁸ Пак там, л. 103.

⁶⁹ Пак там, л. 104.

Прокурорът на Измаил – младши съветник Маринин, на 15 март 1947 г. информира: „В съответствие с Вашия указ за надзора върху изпълнението на резолюцията на Областния изпълнителен комитет от 17/ХП-46 г. – при проверка е установено, че в градския изпълнителен комитет не са получили такъв указ и следователно по този въпрос не са предприети специални мерки за подпомагане на децата в селските райони“⁷⁰. На 17 март 1947 г. прокурорът на Суворовския район изпраща писмо до секретаря на Измаилския областен комитет на ВКП(б) У. Тарасов: „През периода от 25 февруари до 15 март 1947 г. прокуратурата на Суворовския район е проверила хранителните пунктове по въпроса за законността на разпределението на храната за нуждаещото се население. Ситуацията в такива села като Матроска, Сафьяни, Озерное, Приозерное, Утканосовка, Стари Трояни и Каменка е много тежка, сред населението има голяма смъртност и масово изтощение, изключително сред бедните и земеделските работници. В с. Сафьяни само през март 42 човека умират от изтощение, положението не е по-добро и в други села. Количеството храна, което се отпуска в стола за населението на тези села като 100 грама, със сигурност не може да бъде за реално поддържане на организма на изтощени хора. Зададох въпрос на Суворовския районен изпълнителен комитет относно предприемането на подходящи мерки по отношение на допълнителното отпускане на хляб и други продукти за населението в тези села, но Районният изпълнителен комитет не е предприел досега никакви мерки, обосновава се с това, че Областният изпълнителен комитет отказва допълнителни средства. Ако сега не бъдат предприети подходящи мерки за подкрепа на населението с допълнителна храна, тази ситуация може да доведе до сериозни последици. Въз основа на гореизложеното Ви моля да повдигнете въпрос пред Областния изпълнителен комитет и ако е възможно, да разрешите въпроса с отпускане на допълнителни средства за храна на населението на горепосочените села, за да се избегнат сериозни последици“⁷¹.

На същия ден, 17 март 1947 г., председателят на Областния изпълнителен комитет Ананко изпраща съобщение до областния прокурор за състоянието на общественото хранене в селата на Суворовския район, в което се казва, че решението на Областния изпълнителен комитет е грубо нарушено. Районният изпълнителен комитет и неговият председател Краснобаев формално бюрократично се ограничили да вземат своето решение

⁷⁰ Пак там, л. 105.

⁷¹ Пак там, л. 110.

по този въпрос и не контролират решението на областния изпълнителен комитет, който установява процедурата за изразходване на огромни суми държавна помощ във всяко населено място. Отделите на районния изпълнителен комитет – финансов отдел и потребителски съюз – изобщо не проверяват как са изразходвани държавните средства и как е организирано храненето по селата.

Председателят Ананко дава пример и пояснява, че „...в с. Сафяни е премахнато безплатното хранене на възрастното население. В с. Кринички от 300 отпуснати безплатни хранителни купони, 250 са издадени на колхозниците, а само 50 – на частни земеделски стопани; докато на колхозниците е отпуснат хранителен заем, а сред частните селяни, според непълни данни, е имало 121 човека болни от дистрофия. Всичко това се случва, защото Суворовският районен изпълнителен комитет и председателят Краснобаев подцениха политическото значение за помощ на всеки нуждаещ се гражданин, която правителството отпусна на нашата област. Не са контролирали състоянието на общественото хранене по селата. Областният изпълнителен комитет реши: за формално бюрократично отношение към организацията на общественото хранене председателят Краснобаев да бъде строго порицан и ако не коригира отбелязаните грешки в управлението на общественото хранене в региона до 20 март, ще бъде изправен пред съда. Областният прокурор ще поеме под свое наблюдение състоянието по отношение на храненето в Суворовския район, привличайки към отговорност бюрократи и формалисти, от чиято милост населението е принудено да страда“⁷².

Възниква въпрос, как е възможно в тоталитарна държава да съществува повсеместно неподчинение по отношение на реализиране на държавна хранителна помощ в Бесарабия. На Измаилска област Министерски съвет на УССР и ЦК КП/б/У отпуска хранителна помощ, във връзка с което през март 1947 г. задължават заместник-председателя на Областния изпълнителен комитет (Куценко) и председателя на Областния потребителски съюз (Кузнецов) да осигурят закупуването и доставката от други области през април 1947 г. на 1600 тона картофи, 385 тона месо и 585 тона зърнени храни, както и улов и закупуване на риба – 150 тона⁷³. В документите вижда-

⁷² Пак там, л. 111.

⁷³ КУ „Измайлський Архів“, (Протокол №19 от заседанието на областния изпълнителен комитет от 22 март 1947 г. относно Резолюция на Министерския съвет на УССР и ЦК КП/б/У от 15 март 1947 г. № ПБ-120/6 – „За мероприятия за разширяване на мрежата от хранителни столови за хора в нужда“, Фонд № Р-470. оп. 1, дело 127, л. 44.

ме, че през май 1947 г. потребителските съюзи по същество все още не са започнали работа по улова на риба. Одобреният полугодишен план за улов на риба от 150 т е изпълнен от Областния потребителски съюз само в размер на 4,8%. Например Суворовски районен потребителски съюз (РПС) с план за улов от 25 т, улавя 450 кг, което е 1,9% от полугодишния план. Ренийски РПС изпълнява 2%, Болградски и Староказацки РПС – 2,5%. Началникът на Областния отдел по хранителна промишленост Чернов напълно се самооттегля от изпълнението на решението и не доставя нито един килограм риба за изхранване на нуждаещото се население⁷⁴.

На 15 март 1947 г. Съветът на министрите и ЦК на КП /б/У отново приемат указ за отпускане на помощ на гладуващо население в Измаилска област. Става ясно, че управниците на местно ниво дори не организират улова на риба, която би спасила хиляди хора от бавна, мъчителна гладна смърт в Бесарабия. Населението в търсене на храна за оцеляване пристъпва към кражби на зърно или други храни. Бедстващите са принудени да прекратят Закона за опазване на социалистическото имущество. В протоколите на прокуратурата са записани стотици дела на осъдени. Например: „Частният собственик от с. Кубей, Болградски район, В. Чулак с група лица извършват кражба на 250 кг царевица от колхозното поле. Чулак и другите участници в кражбата са осъдени: Чулак на 8 години затвор, а останалите участници 5 човека – по 6 години лишаване от свобода всеки“⁷⁵.

По природна традиция селяните се запасяват със зърно всяка година, но 1946 била първата година в историята на Бесарабия, когато този традиционен закон бил изкуствено нарушен. Г. Н. Чевдар, частен собственик от с. Дмитровка, не е изпълнил доставките на зърно. При описване на имуществото му агентът на Министерството на заготовките открива 1200 кг зърно, заровено в дупка. Чевдар е осъден на 5 години затвор. Т. П. Янчев, частен собственик от с. Стари Траяни, избягва да предава хляб на държавата. При описване на имуществото му са открити 6600 кг скрито зърно и Янчев е осъден на 10 години затвор⁷⁶. При социалистическата система храната се оказва собственост на държавата, която взема решение кои хора имат право и на какво количество хранителни продукти. Така хора, третираны като животни, се превръщат в животни.

⁷⁴ КУ „Измайлський Архів“, (Протокол от 29 май 1947 г.), Фонд № Р- 470. оп. 1, дело 131, л. 37.

⁷⁵ ДАОО, (Прокуратура г. Одеса), Фонд № Р-7716с. оп. 1, дело 411, л. 64.

⁷⁶ Пак там.

В прокуратурата се водят стотици дела за бандитизъм, предизвикан от глад, като: делото на П. С. Бендерски, Е. Т. Багор, И. И. Гиржева и В. С. Нудни, организирали бандитска група; въоръжени с брадви и ножове, те ограбват граждани, проникват в жилища, използват насилие срещу хора, връзват ги, тежко ги нараняват и бият, отнемат им хляба и добитъка. За извършените престъпления Областният съд ги осъжда на 10 години затвор. По делото на Маслеников, който работи като ръководител на Търговско кафене на Рибна кооперация във Вилково, занимава се с кражби и распиляване на средства за храна и открадва 178 546 рубли, Областният съд го осъжда на 25 години затвор. Г. В. Плачинта, Л. В. Хивара, Т. М. Грекова, М. Д. Патлъндже извършват въоръжен грабеж в къщата на Белала и Клифира, като връзват и бият стопаните, открадват зърното, домашния добитък и парите им. Организаторите на бандата Плачинда и Хивара са осъдени от Областния съд на по 25 години затвор.

Увеличението на престъпността се обяснява с факта, че Измаилска област преживява природно бедствие, т.е. суша и лоша реколта, във връзка с което криминалните елементи водят антисъветска агитация и извършват въоръжени грабежи с нападение на къщи на селяни и други хора⁷⁷. В папките на прокуратурата се намират съдебни дела на осъдени хора за антисъветска агитация. Например: „Съдебно дело на К. Е. Время, произхождащ от кулаците, бил кмет. При отстъплението на румънско-германските войски през 1944 г. той заминава за Румъния, откъдето се завръща чрез репатриране през 1945 г. От момента, когато се връща и до арестуването му през 1947 г., той системно провежда престъпна агитация срещу колхозната система и вулгаризира съветската политика. Осъден е на 10 години затвор“⁷⁸. „В съответствие с решение на Областния изпълнителен комитет от 17.12.1946 г. относно мерките за подпомагане на деца в селските райони, засегнати от суша, прокуратурата установи: директорът на дома за сираци в с. Задунаевка Н. Н. Петренко въобще не е давал на децата предназначените продукти. Установено е, че 7 души са починали от недохранване, а само трима души са регистрирани в деловодството в службата по вписванията за смъртността в селския съвет. Така директорът на дома за сираци Петренко умишлено скрива смъртността на децата.“⁷⁹

⁷⁷ ДАОО (Отчёт о проделанной работе облсудом), Фонд № Р- 7743с. оп. 1, дело 7, л. 11.

⁷⁸ Пак там.

⁷⁹ ДАОО (Съобщение на прокурора на Ново-Ивановския район Гуров от 2 април 1947 г. до зам. областния прокурор Доненко), Фонд № Р-7716с. оп. 1, дело 411, л. 109.

При опита да се намерят записки от дневния ред на заседанията на селският съвет за глада в с. Главан, Ново-Ивановския район, се открива много оскъдна информация в протоколите. „Въпросите за глада селският съвет въобще не е обсъждал на своите събрания, държавна помощ също не е получавал и не е искал“⁸⁰. Във всеки дневен ред се поставя въпросът за държавните доставки на зърно, но за масово страдащи и умиращи от глад – нищо, сякаш това не се случва в селото. Някои от запазените записи сочат, че на 2 март 1947 г. е решено да бъдат одобрени месечните планове за март относно държавните доставки, които да бъдат изпълнени 100%. На 4 март 1947 г. председателят на селския съвет Н. Саракон в речта си заявява, че правителството отпуска големи фондове за хранителен заем. Решено е всеки ден дежурен от колхоза да носи вода и гориво за стола в училището⁸¹. Това е единственото изявление на председателя на селото за държавна „помощ“ за нуждаещото се население, което повече не се обсъжда. На еднолични селски стопанства на Ново-Ивановския район в съответствие с решението на Министерския съвет на УССР от 31 март 1947 г. е отпуснат заем за храна през май 1947 г. в размер на 35 тона, включително 50% зърно при условия на връщане от реколтата от 1947 г. с начисляване на 1 т за всеки 10 т от предоставения заем на селските съвети. Районният изпълнителен комитет задължава председателите на селските съвети за 5 дни да осигурят издаването на заема по храните по ефективен начин за премахване на дистрофията⁸².

Въпреки огромната смъртност от глада в Бесарабия, правителството не намалява плана за доставките на зърно. За онагледяване на обстановката в областта красноречиво говорят следващи няколко извадки от документите на измайльския архив. Показателно е случващото се в с. Ново-Трояни, където „за частния сектор са изпълнени към 17 септември 1947 г. 1,5% от годишния план. Това се случи, защото председателят на селото не е водил борба срещу саботажите на държавните доставки на хляб. Районният изпълнителен комитет реши: за нарушаване на плана за доставка на зърно и за либералното отношение към кулаците като саботажници на доставката на зърно, ако председателят на село Николаев не организира доставката на зърното за септември през следващите пет дни, той ще бъде

⁸⁰ Пеливан, К. К. Голод 1946–1947 гг. в Южной Бессарабии..., с. 259.

⁸¹ КУ „Ізмайлський Архів“, Протоколи засідань виконкома сільського совета за 1947–1948 роки / Фонд № Р- 944. оп. 1, дело 2, л. 5.

⁸² КУ „Ізмайлський Архів“, Протоколи засідань райвиконкома с № 1 по № 18 за 1947 рік / Фонд № Р- 938. оп. 1, дело 8, л. 120.

предаден на съд⁸³. „Районният изпълнителен комитет отбелязва, че не са предприети пълни мерки за злонамерените саботажни. Планът за август за доставка на хляб на държавата е провален. В Островнянския селски съвет от 285 частни стопанства 93 участват в доставката на зърно, с годишен план 910 т са предадени 1,3 т. В Задунаевски селски съвет от 128 частни стопанства 87 участват в доставката на зърно, с годишен план от 6660 т, предадени на държавата са 17 т. В селския съвет на с. Главан от 11 частни стопанства 3 участват, с годишен план от 71 т предадени са 1,2 т.“⁸⁴

Григорий Унгуриян (роден 1929 г.) от град Арциз споделя: „В онази гладна 1946 г. изпращах вагони със зърно. И не ми беше ясно защо зърното лежи на площадката на открито и гние, а хората гладуват“⁸⁵. Областният изпълнителен комитет приема решение: „Реколтата да бъде събрана без загуба, да бъде организирано на обработените площи събирането на класове, избягвайки загубата дори на едно зърно“. „Деленският селски съвет организира 300 ученици и старци за събиране на класове и постига ежедневно събиране на зърно от събраните класове до 200–300 кг.“⁸⁶ Вестник „Пътят на Сталин“ (бр. 30 от 7 ноември 1947 г.) радостно съобщава: „Колективните стопанства на нашия регион предадоха на държавата предсрочно доставките на зърно. Освен това предадоха 100 тона хляб над плана“⁸⁷.

Образите в картината „Фонд № Р-470. Оп. № 1. Дело 12“ са отражение на транскрибирани със средствата на живописиста безгласни отчаяни викове, отразени в архивен документ „Фонд № Р-470. Оп. № 1. Дело 12“. Визуализира се лицето на глада, когато си напълно съкрушен и вече си се предал в прегръдката на смъртта, и нямаш сили да продължиш напред. Със символични образи изобразявам хора, които се опитват с последни сили да събират остатъците от реколтата в полето. Фигурите на преден план дори вече не приличат на хора: те са на границата между живота и смъртта. За

⁸³ КУ „Ізмаїльський Архів“ (Протокол от заседанията на районният изпълнителен комитет от 1947 г.: „Относно напредъка на изпълнението на плана за доставки на зърно“), Фонд № Р-938, оп. 1, дело 8, л. 189.

⁸⁴ КУ „Ізмаїльський Архів“ (Доклади на председателите на селските съвети Островное, Задунаевка и Главан относно изпълнението на плана за доставки на зърно), Фонд № Р-938, оп. 1, дело 8, л. 183.

⁸⁵ Пеливан, К. К. Голод 1946–1947 гг. в Южной Бессарабии..., с. 48.

⁸⁶ КУ „Ізмаїльський Архів“ (Протокол от заседанието на областния изпълнителен комитет от 7 август 1947 г.), Фонд № Р-470, оп. 1, дело 136, л. 8–12.

⁸⁷ Голодомори в Україні: Одеська область. (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр.) Спогади, документи, дослідження. Одеса, Астропринт, 2007, с. 69.

Йона Тукусер, „Фонд № Р-470. Оп. № 1. Дело 12“, м. б., пл., 90×120 см, 2010 г.

това свидетелстват разказите на преживелите жестокото бедствие: „Димитър Чилибийски (роден 1928 г.), от село Бановка, разказва: „През 1947 г., когато всички вече бяха в колхоза, аз през целия ден работех в полето. Когато вечерта се прибирах вкъщи, гледам, по пътя ту тук умрял човек, ту там умрял... свил се и умрял, а гарваните са му изкълвали очите“⁸⁸.

Докато гладът бушува във всички села, с размах се налага колективизацията. „В Измаилска област са създадени 253 колхоза. Мисля, че някои селяни отидоха в колхозите не защото осъзнаха ползите от колхоза, а се ръководеха от това, че ще бъде по-лесно да преживеят тежката година в колхоза“, подчертава Хрушчов в речта си на XV пленум на ЦК КП(б)У на 10 март 1947 г. Колективизацията е придружена от борба срещу „кулаците“ (подобен „класов подход“ се прилага и в българските села). Правителството обвинява в „кулачество“ онези селяни, които не искат да се включат в колхозите. Те са обвинени в „кулачество“ заедно със семействата си

⁸⁸ Татарко, І. Голод 1946-1947 рр. в болгарських селах Ізмаїльської області УРСР / ІІІ ДУНАЙСЬКІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ. Голод 1946–1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти . – Ізмаїл, 2017, с. 259.

Йона Тукусер „Фонд № Р-702. Оп. № 1. Дело 102 а.“, м. б., пл., 90×120 см, 2010 г.

и са изселени в Казахстан и Сибир, като са обявени за враждебни елементи, подлежащи на ликвидация. Общо в Измаилска област са изселени 250 семейства, състоящи се от 1073 човека: 400 жени, 333 мъже и 340 деца⁸⁹.

По същото време официалните документи са изпълнени с оптимистични прогнози. В протокола от заседанието на селския съвет на с. Главан от 6 юни 1948 г. пише: „Трудещите се хора на Съветския съюз, под ръководството на болшевишката партия и великия Сталин, постигнаха огромен успех в изпълнението на петгодишния план за възстановяване и развитие на Народната икономика на СССР. Плановите от първата и втората година след войната са изпълнени и надхвърлени. Успехите, постигнати от колхозите на Украйна, са резултатите от ежедневните грижи на партията, правителството и лично на другаря Сталин, на всеотдайната работа на колхозниците. Партията, правителството и другарят Сталин многократно подчертаваха значе-

⁸⁹ Грекова, И. Розкуркулювания 1948 р. в болгарських селах північно-західного причорномор'я (На матеріалах Ново-Іванівського району Ізмаїльської області). – В: Българите в Северното Причорноморіе. Изследвания и матеріали. Т. 10. Одеса–Велико Търново, 2009, с. 233–238.

нието на доставките на зърно. „Не се разсейвайте от основната задача – учи другарят Сталин – разгърнете доставката на хляб още от първите дни на прибиране на реколтата, тъй като първата заповед е да се изпълни планът за доставка на зърно.“ Колхозите на Украйна имат всички възможности още през 1948 г. да постигнат голям успех в изпълнението на решението на пленума. За да се изпълни думата с чест, дадена на великия вожд на народите и да се гарантира безусловното изпълнение на държавния план за развитие⁹⁰.

В своите мемоари Н. С. Хрущов, който е бил председател на Съвета на народните комисари на Украйна и първи секретар на ЦК КП(б), посочва причините, предизвикали глада през 1946–1947 г. в Украйна и другите републики. Освен „голямата суша“ и „лошата механизация на селско стопанство, подкопано от липса на трактори и коне“, това са и „лошата организация на работа“ и „недостатъчна квалификация“, както и прекомерно високият план на държавни доставки на зърно, „който се създаваше по произволен метод, въпреки че в печата и в официалните документи той се „основава“ на научни данни“. Планът за доставки на зърно се изчислява от това, „колко може да се изстиска от народа“.

От разказа на Хрущов разбираме, че основната причина, довела до катастрофа в Украйна, се състои в това, че Сталин лично е загубил доверието си към Хрущов и поради това е подценил реалните изчисления, направени от украинските агрономи и икономисти за държавните доставки на зърно. „Мислех, че ако открито докладваме всичко на Сталин и докажем правилността на нашите съображения в числата, тогава той ще ни повярва, че това не е саботаж.“ Но в отговор Сталин гневно осъжда Хрущов, че пише записки, доказващи, че Украйна не може да изпълни държавните доставки на зърно, и иска огромен брой купони за храна. „Аз разбирах трагедията, която висеше не само над мен, но и над украинския народ: гладът стана неизбежен и започна. И ние нищо не получихме от Центъра. Започнаха да пристигат сигнали, че хората умират. Започна човекоядство.“

Кириченко (първи секретар на Одеския областен комитет на комунистическата партия) разказал на Хрущов, че влязъл в дома на една колхозничка и видял „как тази жена режеше на части трупа на своето дете, и казваше: „Манечка вече изядохме, а сега и Иван ще осолим“. Тази жена полудяла от глад и заклала децата си“. Хрущов съобщил всичко на Сталин, но това предизвиква само неговия гняв: „Мекотелост! Лъжат ви, умишлено докладват

⁹⁰ КУ „Ізмаїльський Архів“, Протоколи засідань виконкома сільського совета за 1947–1948 роки / Фонд № Р- 944. оп. 1, дело 2, л. 76.

Йона Тукусер „Продавачка на човешко месо“, м. б., пл., 90×130 см, 2010 г.

това, за да ви накарат да похарчите всички резерви“. Според Хрущов недоверието на Сталин към истинността на реалното положение в Украйна се дължала на това, че той получава информация от служители по сигурността и инструктори на ЦК ВКП(б), които обикалят регионите. „Обикновено на Сталин се страхуваха да дават достоверна информация и са криели, за да не се изложат на опасност. Сталин вярваше, че всички под него просперират.“⁹¹

Въпросът за „дъното“, до което може да достигне човек с отнета възможност за цивилизовано съществуване, се повдига и в картината „Продавачка на човешко месо“, вдъхновена от една реална снимка, публикувана във вестник в статия за глада в Украйна. Като документ за епохата, фотокопието се представя и в самата картина. Върху този източник се наслаждава и разказът, прочетен в архивен документ: „Възрастна жена беше изнесла пирожки с месо на пазара. Мигновено бяха разпродадени. От този ден жената изкарваше пирожки всеки ден. Само не беше известно откъде е ме-

⁹¹ Хрущов, Н. С. Воспоминания. Избранные фрагменты. М., 1997, с. 202–204.

сото, когато всички коне, котки, плъхове са изядени. Милицията учреди търговски надзор. И установи, че тези пирожки се правят с човешко месо. Оказа се, че търговката ходеше на гробището, отваряше трупове и взимаше черните дробове, сърцата и друго⁹². Най-ужасното последствие от глада е антропофагията (канибализъм) – дехуманизираща реакция на гладуващия дълго време човек.

Анна Бажалюк (родена 1995 г.) от г. Болград споделя с автора: „Баба ми разказва, че когато е работила във Военния комисариат в гр. Болград, е имало отделни списъци на осъдените за човекоядство“. Издирването на тези документи от автора остава неуспешно. Провокирана от липсваща информация в официални документи на прокуратурата, потвърждаващи наличие на антропофагия в Бесарабия в периода между 1946–1947 г., предприех изследване на алтернативен източник на историческа информация – „устната история“. Проведох разговори пред видеокамера с 86 човека от дванадесет населени места (с. Главан, с. Суворово, с. Каменка, с. Богатое, с. Холмское, с. Васильевка, с. Каракурт, с. Криничное, с. Ореховка, гр. Измаил, с. Виноградное и с. Голица за времето от 10 април до 21 май 2018 г.). Обръщайки се към живата колективна памет на местните жители, записах споделените спомени за съществуване на антропофагия в селата им.

Михаил Ганчев (роден 1929 г.) от с. Виноградное споделя: „На нашето гробище има братска могила, където са заровени всички умрели от глад. Тогава дупката беше отворена, всеки ден по 10–15 човека хвърляха. Имаше хора, които ходеха там и рязаха от умрелите човешко месо и вари на пача и я продаваха на пазара в селото. Голям глад, хората купуваха и ядоха“. На въпрос към Тана Михайлова (родена 1935 г.) от с. Виноградное: „ядох ли хора?“, тя отговори: „Аз не съм яла, но имаше такива хора, които ядоха. Една жена си закла сина и го свари на пача и го изнесе на пазара да го продава“. Съседката на Михайлова, А. Д. Димитрова (родена 1935 г.), чувайки нашия разговор, потвърждава думите ѝ и споделя: „Тъй беше. Моята леля га заклали в глада и га сварили на пача и га закараха да я продават на пазара. А другата ми леля Елена, сестрата на баща ми, също заклали и са я закарали някъде“. На въпроса ми, дали майки са яли свои деца, ми отговори: „ядоха, разбира се! Клаха си децата и ги ядоха. Какво да прави, ако няма какво да се яде, умира от глад. Прежалява всичко тогава и коли детето си, убива го и го яде. Грозно беше, много грозно беше“. Иван Михайлов (роден 1966 г.), кмет на с. Виноградное, разказва: „Гладът

⁹² ДАОО, Ф. Р-702, оп. 1, дело 102 а, л. 13.

в Самбатър (Виноградное) бил много страшен. Първата причина за глада е природна – голяма суша. Втората, главната причина, че до хората не е стигал хлябът, който идвал от правителството. Тези комсомолци, които трябваше да докарат зърното в селото, са го продавали и се връщали в селото без нищо. И хората умираха от глад. След направената от нас изследователска работа установихме, че от глад са умрели 1003 човека в селото през 1946–1947 г.“ Кметът на с. Виноградное потвърди разказите на селяните за съществуването на антропофагия: „Да, имало такива случаи. Клали са хора, готвили са ги, правили пача от тях и са ги продавали на пазара“.

В изследването на Илонка Попова се намира записан спомен за серийен канибал от с. Каракурт: „Георгица Петрова, родена през 1937 г. в с. Вайсал (сега Василевка): „Леля ми искала да иде в Болград. По пътя седнала на моста при с. Каракурт. Искала там да пренощува. Един мъж я забелязал и предложил да ношува в къщата му. През нощта тя заспала, а той я заклал, после ял от месото ѝ. Когато милицията го хванала и разпитала, разбрали, че е убил около 20 жени“⁹³. В с. Ореховка авторът откри записи на спомени за глада, събрани от ученичката от 11 кл. М. П. Волкова, сред които е съхранен спомен за наличие на антропофагия в селото от Степанида Иванова (родена 1938 г.): „В нашето село, недалеч от нас, живяло едно семейство. Те вече нямали какво да ядат. Тогава жената заклала 4-годишната си дъщеря. Отидохме до къщата ѝ и видяхме как зад печката стената беше изпръскана с кръв, а нейното дете се пържеше в печката. Страшна картина! Тогава слуховете стигнаха до селския съвет, откъдето дойдоха комсомолците. Те влязоха в къщата и попитаха жената: „Къде е твоето дете?“, на което тя извади тигана от печката, в който бяха части от тялото на момичето – вече изпечени: глава, ръце, крака, тяло ... Тогава те вързаха ръцете ѝ и я закараха в селския съвет“⁹⁴.

Някои деца са били изправени пред ужаса на лудостта на техните родители, които са загубили ума си от глад и са ги убивали, за да ги изядат, превръщайки утробата си в „гроб“ за своето дете. В основата на композицията „Майка-канибал“ са залегнали разкази от Бесарабия, които кореспондират с библейски сюжет, описващ майчина антропофагия, за която проф. Анжелика Монтанари споменава в своята книга „Гордото ядене.

⁹³ Попова, И. Политическите гонения срещу българите от Болградски район през 40-те години на XX век: по спомени на очевидци. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 9. Одеса, 2006, с. 173.

⁹⁴ Волкова, М. П. Голофа голодної смерті жителів с. Орехівка в 1946–1947 рр.: причини та наслідки. Україна, 2008.

Йона Тукусер „Майка-канибал“, м. б., пл., 90×120 см, 2010 г.
(в колекцията на Димитър Инджов)

Средновековна антропофагия“ (2015 г.). Във Второзаконие четем за проклетия за непослушание, адресирани към народа на Израил: „и при тази обсада и гнет, на които твоят враг ще те подложи, ти ще ядеш плода на утробата си, плътта на синовете и дъщерите си (Второзаконие 28 53–57)“⁹⁵. Изпълнение на проклятието сполетява евреите по време на обсадата на Йерусалим през 70 г. в Първата юдейско-римска война, описана от Йосиф Флавий в „Юдейската война“. На заплашеното от гладна смърт население зилотите заповядали да убиват и изяждат невръстните си деца. „В опустошения обсаден Йерусалим Мария, богата жена от Перейя, която намерила убежище в Ерусалим от римските легиони,... станало невъзможно да храни детето си, тогава детето ѝ храни нея: „О, ти нещастно дете! За кого ще те запазя в тази война, този глад и този бунт? Този глад ще ни погуби преди робството да дойде върху нас. И като каза това, тя уби своя син; и след това го изпече, и изяде едната половина от него“⁹⁶.

⁹⁵ Montanari, A. A. „Il fiero pasto. Antropofagie medievali“. Il Mulino, Bologna, 2015. с. 27.

⁹⁶ Пак там, с. 30.

Един от контрапунктите в живописните платна е желанието на автора да покаже пропастта на духовната деградация на човека, която го сполята в резултат от невъзможността да задоволи основната си физическа необходимост от храна. В картините се поставят редица философско-психологически проблеми. Кога и в коя категория хора настъпва духовна смърт, като резултат от невъзможността да се поддържат елементарните стандарти за съществуване?

Според проф. Монтанари антропофагията е „извращение без разум“. Движението, което движи човекоядеца, може да се разглежда като промяна на човека, който се е превърнал в лъв или прасе: „следователно антропофагеалното отношение е по-опасно от осъдителното поведение, придизвикано от злонамерено намерение, тъй като то отчуждава човека от разума и свързва робството на пороците и чувствата, застрашавайки остротата на човешките граници“⁹⁷.

Къде се намира интелектуалната граница, отвъд която се променя психическото състояние и човек под влиянието на глада се превръща в животно? Какво е да си човек?

Разсъждения по тези въпроси авторът намери в ръкописа на доктор Л. И. Айхенвалд „К казуистике людоедства“, открит в държавния архив на гр. Одеса в папка с документи „Записки врачей психиатрии о людоедстве“. „Според Павлов мозъкът страда от глада повече от другите органи, той се разрушава. Професор Гринев обръща внимание на факта, че по време на гладуването се забавят спиращите центрове, тези, които са „плодове на възпитанието, образованието и културата“. Гладът поражда алчност, озлобление, жестокост, мизантропия, безнравственост. Гладът пробужда дремещите атавистични инстинкти на животното. При масово поражение на населението се „появява натиск на психична ненормалност от този вид, който надхвърля границите на психиатричната казуистика и като доказателство за дълбоки потресения на народния организъм, придобива важността на културно-историческите факти, които изискват за тяхното разбиране проникване в дълбините на народната психология“ (Франк). Московският психиатър Розенщайн, проучил редица материали за антропофагия, заключава, че човекоядците в по-голямата си част са тъпи, лесновнушаеми, интелектуално неразвити хора. При такива натури, под въздействието на глада, възниква специално състояние на съзнанието с тъпота и преобладаване на елементарни усещания (глад, засищане). Както се изясни от някои

⁹⁷ Пак там, с. 175.

наблюдения, повечето човекоядци са най-обикновени селяни. Ръководени от инстинкта на глад, те ядат с еднаква алчност и фураж, и трева, и своите или чужди деца. Под въздействието на глада хората не са в състояние да се борят с инстинктите, центровете, които ги задържат, работят бавно, чувствата им са в състояние на анестезия, а тогава лесно се събуждат атавизмът и безнравствеността – когато „човешкото“ наподобява „конско месо“, когато тайнството на смъртта губи мистичния си смисъл. Прави впечатление, че голям процент канибали са били жени, представители на по-слабия пол, олицетворяващи добротата, милосърдието.“⁹⁸

Лекарите проследяват промените в психиката под влияние на глада, от което става ясно, че при масово гладуващия народ се наблюдава процес на намаляване на интелектуалните и духовните хоризонти. След като настъпва момент, в който човек се намира в пълна власт на природната си животинска същност, пред която се чувства безпомощен, е необходимо в съзнанието му да възникнат много високи духовни подбуди, за да има мотив за съпротива. В противен случай има голяма вероятност да загуби всички нравствени устои, както се случва с много морално слаби хора, подложени на крайно репресивна политика в СССР. Масовият глад отключва процес на регресия на човешката същност. Политика, която поставя човека в такива жизнени условия, че да стигне до антропофагия — това е политика на геноцид не само спрямо човека, а геноцид на човешкото в човека. Това е процес на дехуманизация.

П. Сорокин – очевидец на глада през 1921 г. в Русия и негов изследовател, в своя монография (1922) оспорва, че моралът може да възпрепятства гладния човек да стигне до антропофагия: „И месоядните животни не са възпрепятствани нито от естетиката, нито от религията, нито от морала и въпреки това повечето от тях не се хранят със своя си вид. Такова въздържание става разбираемо, ако допуснем наличието на безусловен рефлекс (вроден), който прави потискащите условни рефлексии (насадени в обществото: религия, естетика, морал и т.н.) напълно ненужни“⁹⁹. Според Сорокин гладът потиска безусловния рефлекс при хора, стигнали до антропофагия. С това се характеризират историческите периоди на социални трансформации, войни, епидемии и т.н. „Кората на социалните форми

⁹⁸ ДАОО, *Айхенвальд, Л. И.* К казуистике людоедства. Записки врачей психиатрии о людоедстве. Ф. Р-702, оп. 1, дело 102 а, л. 58–68.

⁹⁹ *Сорокин, П. А.* Голод как фактор. Влияние голода на поведение людей, социальную организацию и общественную жизнь. М., 2003, с. 166.

на поведение се разрушава, огънят на биологичните импулси избухва и вместо културен *socius* виждате диво животно, напълно неприличащо на културно същество.“¹⁰⁰ Моралните, правните, религиозните и други норми, наложени от обществото, престават да действат. Така изглежда моралният облик на обществото в целия Съветски съюз и Бесарабия през 1946–1947 г. Чиновници, малки звена от мрежата на репресивно чудовище, жестоки, безнравствени, необразовани и лениви, при които чувството на състрадание е затъпено. Бюрократи и формалисти, от чиято безпощадност населението е принудено да страда.

През 1946 г., най-трудната година от следвоенното опустошение, когато все още половината страна лежи в руини, полетата ги сполетява суша¹⁰¹, а с приемането на мобилизационната икономика отново настъпва масов глад в целия Съветски съюз. Дори масовата смъртност не спира големите планове за доставка на зърно, които не отговарят на реалните обеми на реколтата. Държавата задължава през есента на 1946 г. да бъде изпълнена и 50% авансова доставка на зърно за 1947 г., а вече за март 1947 г. – 100%. Знае се, че властта е била уведомена за бедственото положение в Бесарабия, тъй като Министерският съвет на УССР още през 4 декември 1946 г. приема постановление за подпомагане на деца в областите, засегнати от сушата.

Както се вижда от новоразкритите документи на измаилската прокуратура, разгръщането на мрежата от пунктове за храна се провежда бавно. Самите местни чиновници не изпълняват указа на властите за организиране доставката на допълнителна храна. Те проявяват абсолютно равнодушие към масово измиращия народ в Бесарабия, като не организират улов на риба, която би спасила хиляди хора от мъчителна, бавна, гладна смърт. Странно, но е факт, че толкова послушни в престараването си за изпълнение на заповедта за доставки на зърно, са същите хора, които остават жестоко безотговорни спрямо нуждаещото се от тяхната помощ население. По разкази на очевидци държавната хранителна помощ не се получава във всички села, тъй като често местната управа продава предназначенията за селяните помощ.

Това споделят жителите от с. Ореховка Парасковия Иванова (родена 1934 г.), Дмитрий Николов (роден 1943 г.) и Иван Бочковар (роден 1957 г.) на 11 май 2018 г. пред автора: „В нашето село имаше ястребоци, които са

¹⁰⁰ *Сорокин, П. А.* Социология революции. М., Астрель, 2008, с. 42.

¹⁰¹ *Степнов, В.* Вселенский разум. Экологические этюды. – Ridero, 2017, с. 137.

ходили да получават за селяните отпуснатия държавен заем за храна под форма на зърно в пункта Аляга и там на място те веднага са го продавали при получаването“. По документи държавната „помощ“ съществува за Бесарабия, но тя не е била безвъзмездна, а под формата на заем.

Недостигът на хляб засяга хората в Съветски съюз от черноземната ивица на Волга, Южен Урал, Западен Сибир, Украйна, Беларус и Молдова. Гладът е едно от оръжията в унищожаването и подчиняването на селянина на властта. Селянинът е човек самодостатъчен и за властта е трудно управляем. Както казва Ленин: „Селото е било независимо, самоизхранващо се, самозаклучващо се, феодален тип „държава“, враждебно настроено към новия болшевишки режим и готово да се бори с него не само за земя, но и за еквивалент на своят труд“¹⁰².

Ако предположим, че хипотезата на италианския историк Грациози е вярна, че войната на съветската власт е била насочена срещу селячеството като класа не по национален признак, то в този случай бихме могли да говорим за геноцид срещу селячеството в Съветския съюз, извършен от класата на пролетариата. За да се разбере особената динамика, определяща поведението на човек, който се намира в подчинение на властта, е необходимо да се запознаем с експеримента на социалния психолог Стенли Милграм, чиито резултати са обобщени в книгата „Подчинение на властта: експериментален поглед“. Ще се позовем на диалога между учен и прокурор във филма на Анри Верни „И като Икар“ (1979) в епизода, красноречиво обобщаващ извод от експеримента на Милграм: „В една цивилизована, демократична, либерална държава 2/3 от населението е в състояние да изпълни всяко нареждане, идващо от висш орган на властта. В случай на геноцид например, когато тиранин хладнокръвно реши да убие милиони хора, той се нуждае от поне милион съучастници – изпълнители убийци. Как успява да ги принуди да му се подчиняват? Раздробяване на отговорността на части! Тиранинът се нуждае преди всичко от държава тиранин. Когато той наеме милион дребни тирани функционери, на всеки от които ще бъде поверено да изпълнява обикновена задача компетентно и без угризения на съвестта, тъй като никой няма да осъзнае, че той се явява милионната частица от финалното действие. Разбира се, за окончателното насилие се използват най-жестоките личности, макар и по останалите звена на вери-

¹⁰² Ленин, В. И. Письмо В. И. Ленину „К вопросу о национальностях или об „автономизации“. 30.12.1922 г. ПСС., Т. 45, 5-е изд. М., Издательство политической литературы, 1970, с. 356–362.

гата достатъчно е наличието на удобното подчинение“. Стенли Милграм обяснява: „Този пример илюстрира опасната ситуация, която се създава във всяко общество със сложна структура: психологически е по-лесно да се отрече личната отговорност, явявайки се междинно звено във веригата от изпълнители на разрушителния процес. По време на експеримента забелязахме нещо опасно: отказ на човека от човечността. И този отказ беше неизбежен, след като хората подчиниха своята индивидуалност на институционалните структури. Хората под влияние на авторитета престанаха да бъдат себе си и свалиха личната отговорност за своите действия“¹⁰³. Подобно е пълното прехвърляне на отговорностите към главния лидер в системата – в комунистическия Съветски съюз към Сталин, във фашистка Европа – към Хитлер, християните – към Бога или дявола.

Въз основа на цялостния хронологичен метамодерен исторически преглед можем да направим извода, че съветското общество се е намирало в общ пространствено-времеви континуум, но в паралелни квантови психично-интелектуални измерения. Докато единият слой от обществото е изтласкан назад в първобитният строй и докаран до антропофагия, то другата прослойка на обществото обединява умовете си за усвояване на Космоса. В истинския смисъл на думата, полетът на първия човек в Космоса, осъществен благодарение на селските ръце, събиращи всяко едно зрънце, родено на земята по целия Съветски съюз. През 1900 г. земята се обработва главно с рало, събирането на реколтата се извършва предимно с помощта на коси и сърпове, а смилането на зърното се прави ръчно или с помощта на животинска сила. В началото на XX в. стоманените плугове са широко използвани само в Западна Европа и САЩ. Тогава не се използват нито трактори, нито комбайни¹⁰⁴. Поради тази причина съветското ръководство се стреми да реализира индустриализацията на всяка цена. А след края на Втората световна война през 1946 г. в СССР започва строителство на нови отрасли на военната индустрия: ракетна (която по-късно става космическа) и ядрена. Изграждането им отнема голяма част от ресурсите на страната. Петдесетте години са времето на прехода на СССР към осъществяването на научно-техническата революция. През 1961 г. Юрий Гагарин осъществи първия полет в Космоса, а Съветският съюз реализира

¹⁰³ Милгрэм, С. Подчинение авторитету. Научный взгляд на власть и мораль. М., 2016, с. 121.

¹⁰⁴ Варга, Е. С. Капитализм после Второй мировой войны. Издательство „Наука“. М., 1974, с. 16.

най-големи и най-модерни космически програми за околоземни орбитални полети и изследване на планетите на Слънчевата система.

Бихме искали да направим препратка към биолога проф. Сергей Савелев, според който: „Процесите в развитието на човечеството се реализират чрез древни биологични механизми, които са скрити зад частни и държавни интереси, странни вярвания, култове и научно-технически прогрес. Срамното в тази ситуация е, че смятайки се за разумни същества, ние с радост се подчиняваме на най-бруталния и примитивен закон на еволюцията“¹⁰⁵. Следвайки логиката на разсъжденията на проф. Савелев, дали бихме могли да направим заключение, че изкуственият глад в Съветски съюз е инструмент на еволюцията за изкуствен отбор? При осъществяване на еволюционния процес с изкуствен отбор, който няма нищо общо с нашите представи за социална справедливост и хуманистична структура на обществото, през XX в. се дават огромни човешки жертви. В изследователската си работа „Влиянието на глада върху поведението на човека, социалната организация и социалния живот“ П. Сорокин определя, че количествените щети в дългосрочен план не са толкова ужасни, колкото качествените щети на населението. Според него, преминали през създадите се обстоятелства, оцелелите и тяхното потомство вече са в известна степен наследствено деградирани. „Тази биологична деградация става много по-голяма поради глада, болестите – туберкулоза, кореман тиф и други – отслабват жизнеспособността на оцелелите. Дефектната и биологично отслабена конструкция на настоящото и бъдещите поколения заедно с нарушена нервна система е лоша гаранция за здрава психика и духовни творчески сили на това младо поколение и неговото потомство. Войната и гладът драстично промениха както психиката, така и поведението на народа. На обективен език това означава „отпадане“ или „разгръщане“ на редица рефлексии, необходими за здравословен живот, и „ваксиниране“ на редица рефлексии, които правят невъзможен здравословния социален живот. В субективния език това се характеризира с морална, умствена и социална деградация. Частна форма на същото отслабване на моралните спирачки и криминализирането на народа е човекоядството. Биологично отслабен, той е и морално деградирал.“¹⁰⁶

В широкообхватно антропологично изследване (*Kannibalismus (Studien zur Kulturkunde*; 5 Bd., Verlag Strecker und Schröder, Stuttgart, 1939)

¹⁰⁵ Савелев, С. В., „Церебральный сортинг“. Издательство „Веди“. М., 2018, с. 214.

¹⁰⁶ Сорокин, П. А. Голод как фактор. Влияние голода на поведение..., с. 582–584.

на немски етнолог Евалд Волхард за антропофагия се говори като за универсален феномен. „Канибализмът ни позволява да видим концепция на историята на живота, който съответства до голяма степен на универсална нечувствителност на природата към живота на отделните хора, тази природа, която постоянно унищожавайки ефимерни форми, постоянно черпи живот от смъртта.“¹⁰⁷

В обобщение може да се каже, че още от времето на Царска Русия се наблюдават ексцесии на управляващите чиновници над селячеството, обложени с непосилен хранителен данък и въоръжено изземане, което довежда до масов глад и антропофагия, използвано като наказателна мярка при неизпълнение волята на монарха. След социалистическата революция от 1917 г. в рамките на държавната организация се възлага на издигнатите от низините на безнравствеността криминално проявени индивиди от редовете на селячеството да водят класова борба срещу съселаните си, въввлечени във война брат срещу брата. Те провеждат по места идеологията на пролетариата, за която Ленин категорично заявява, че неговата диктатура ще бъде жестоко насилие. Принудата ще бъде не само спрямо остатъците от старата буржоазия, но и по отношение на работниците и селяните. Един от главните врагове на пролетариата е селската класа, защото Ленин вижда в „селянина, производителя на стоки, дребен буржоа – малък, изолиран господар на пазара“, затова „бъдещето трябва да изключва буржоазията“. Геноцидът срещу селячеството е осъществен с ръцете на сънародниците от работническата класа под диктата на управляващата структура. Изкуствено организираният глад е дело на цяла мрежа от хора, явяващи се звена от една верижна система, на която последната брънка е местната власт, изпълняваща директивите на пролетариата за провеждане социално-икономическа политика с наказателна мярка – глад. „Следователно гладът трябва да се разглежда като неразделна част от войната на държавата със селяните.“¹⁰⁸

Анализирайки причините, предизвикали глада през 1946–1947 г., изследователят Константин Пеливан се позовава на икономическия анализ на индийския икономист А. К. Сен, Нобелов лауреат: „Естеството на жертвите на глада в СССР през 1946–1948 г. може да бъде осмислено в

¹⁰⁷ Volhard, E. „Il cannibalismo: Civiltà, cultura, costumi degli antropofagi nel mondo“. Mondadori, Milano, 2019, p. 4.

¹⁰⁸ Грациози, А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне..., с. 39.

рамките на концепцията за привилегирован достъп, предложена от Сен. Умирали тези, които в съветската система нямаха право да получават храна от държавата (например жителите на селските райони). Тези, които са имали това право (преобладаващо градски наемни работници – най-привилегированата група за разпределение в купонната система), обикновено оцеляваха. Гладната смърт не е била пряко следствие от природното бедствие, а е опосредствана от съветската икономическа система за достъп до хранителни ресурси¹⁰⁹. Според професора по икономика Майкъл Елман по време на съветския глад през 1947 г., „когато запасите на храна се намират в ръцете на държавата за издръжка на селячеството, получени по принуда, селячеството се изключва от системата за нормиране, а държавата изнася зърно и държи излишните запаси по време на глада, а след това поддържа големи държавни доставки, може да задълбочи глада във всеки случай сред селячеството, вместо да намали смъртността. Същото може да се прилага и при други гладове, не към селячеството, а към етнически/религиозни групи, различни от групата, притежаваща държавна власт“¹¹⁰. Провежданата от съветската власт социално-икономическа политика с наказателни мерки – глад – геноцид срещу селячеството, довежда до антропофагия, което означава политика на дехуманизация, водеща до спиране на човешкия еволюционен процес.

Според твореца Йонко Иван: „Гладът в Бесарабия е предизвикан от наложения, а не поощряван болшевишки модел на управление. Затова, да обвиняваме само конкретни лица или общности не е достатъчно, причината за появата на нехуманните отношения се крие по-дълбоко“.

Метамодерното изследване на съветския глад от 1946–1947 г. подбужда да се направи връзка с текущите световни икономически, финансови, здравословни, политически, социални и културни кризи, създаващи предпоставки за зараждане на нови подобни катастрофични събития от историческото минало на XX в.

Човешките решения зависят от паметта за миналото и от очакванията за бъдещето, казва лауреатът на Нобелова награда физикът И. Пригожин в статията си „Заровете все още не са хвърлени“. Физикът задава въпроса какво е историята? Какво е събитие? Той прави аналогия с „бифуркации“, които се появяват в определени точки, където траекторията, по която се

¹⁰⁹ Пеливан, К. К. Голод 1946–1947 гг. в Южной Бессарабии..., с. 12.

¹¹⁰ Ellman, M. The 1947 Soviet Famine and the Entitlement Approach to Famines. – Cambridge Journal of Economics, 2000, 24, с. 623.

движи системата, се разделя на „клонове“. „Обикновено се наблюдава не една, а цяла последователност от бифуркации. От тази гледна точка историята се оказва последователност от бифуркации.“ Пригожин подчертава, че трептенията на микроскопично ниво са отговорни за избора на клон, който възниква след точката на бифуркация, т.е. трептенията определят събитието, което ще се случи. Науката синкретика, която изучава сложността на света, води до появата на метафора, която може да бъде приложена към обществото: „събитието представлява появата на нова социална структура след преминаване през бифуркация, а колебанията са резултат от индивидуални действия“¹¹¹. Клонът, по който ще върви развитието след бифуркацията, все още не е избран. Живеем в епоха на колебания, когато индивидуалните действия остават от съществено значение.

БИБЛИОГРАФИЯ / REFERENCES

1. Айхенвальд, Д. К казуистике людоедства. Записки врачей психиатрии о людоедстве. От Голодомори в Україні: Одеська область. (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 pp.) Спогади, документи, дослідження. Одеса, 2007.
2. Бердяев, Н. Истоки и смысл русского коммунизма. Москва, 1990. – В: Новое средневековье. Размышление о судьбе России и Европы. Москва, 1991.
3. Варга, Е. Капитализм после Второй мировой войны. Москва, 1974.
4. Веселова, О. Голод 1946–1947 pp. в Україні й экспорт сільгосп-продукції в країни Центрально-Східної Європи. – Проблеми історії України: факти, судження, пошуки, 2007, № 17.
5. Веселова, О. Голод в Україні після Другої світової війни. – Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвідомчий збірник наукових праць. 2010, № 19.
6. Волкова, М. П. Голгофа голодної смерті жителів с. Орхівка в 1946–1947 pp.: причини та наслідки. Україна, 2008.
7. Голодомори в Україні: Одеська область. (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 pp.) Спогади, документи, дослідження. Одеса, 2007.
8. Грациози, А. Великая крестьянская война в СССР. Большевики и крестьяне. 1917–1933. Москва, 2001.

¹¹¹ Prigogine, I. The Die Is Not Cast // Futures. Bulletin of the World Futures Studies Federation. Vol. 25, No. 4. January 2000, p. 17–19.

9. *Грекова, И.* Розкуркулювання 1948 р. в болгарських селах північно-західного причорномор'я (На матеріалах Ново-Іванівського району Ізмайльської області). – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 10. Одеса–Велико Търново, 2009.
10. *Гринченко, С.* Метаэволюция (систем неживой, живой и социально-технологической природы). Москва, 2007.
11. *Зима, В.* Голод в СССР 1946–1947 годов: происхождение и последствия. Москва, 1996.
12. III Дунайські наукові читання. Голод 1946–1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти. Ізмаїл, 2017.
13. *Лихачев, Д.* Как мы остались живы. Воспоминания. Рукописи не горят: рассказы, повести, воспоминания. Санкт Петербург, 2005.
14. *Лихачев, Д.* Очерки по философии художественного творчества. Санкт Петербург, 1996.
15. *Милгрэм, С.* Подчинение авторитету. Научный взгляд на власть и мораль. Москва, 2016.
16. *Николов, В.* Херцен и общественно-политическият живот на Русия през XIX в. – Исторически преглед, 1947, кн. 4–5.
17. *Пеливан, К.* Голод 1946–1947 гг в Южной Бессарабии: Арцизский район Одесской области. Арциз, 2008.
18. *Попова, И.* Политическите гонения срещу българите от Болградски район през 40-те години на XX век: по спомени на очевидци. – В: Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. Т. 9. Одеса, 2006.
19. *Савельев, С.* Церебральный сортинг. Москва, 2018.
20. *Сорокин, П.* Голод как фактор. Влияние голода на поведение людей, социальную организацию и общественную жизнь. Москва, 2003.
21. *Сорокин, П.* Социология революции. Москва, 2008.
22. *Сорокин, П.* Влияние войны на состав населения, его свойства и общественную организацию. – Экономист, 1922, № 1.
23. *Спицын, Е.* Россия–Советский Союз 1946–1991 гг.: Полный курс истории для учителей, преподавателей и студентов. Книга 4. Москва, 2015.
24. *Стоянов, Й.* Живописната геоиконика – артистична наука за Земята. – В: Докторски четения, 2014. София, Нов български университет, 2014.
25. *Струве, П.* Критические заметки к вопросу об экономическом развитии России. Санкт Петербург, 1894.

26. *Татарко, І.* III Дунайські наукові читання. Голод 1946–1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти. – В: Болгарських селах Ізмайльської області УРСР. Ізмаїл, 2017.

27. *Федосин, С.* Основы синкретики. Философия носителей. Москва, 2003.

28. *Хрущев, Н.* Воспоминания. Избранные фрагменты. Москва, 1997.

29. *Шевчук, Т.* III Дунайські наукові читання. Голод 1946–1947 рр.: історичні, філософсько-психологічні та педагогічні аспекти. Трагедія голодомору 1946–1947 рр. у Бессарабії в художньому проекті “Голод” Іони Тукусер. Ізмаїл, 2017.

1. *Ajxenval'd, D.* K kazuystyke ljudoedstva. Zapysky vračej psyxyatryy o ljudoedstve. Ot Holodomory v Ukrajinі: Odes'ka oblast'. (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 rr.) Spohady, dokumenty, doslidžennja. Odesa, 2007.

2. *Berdjaev, N.* Istoki i smysl russkogo kommunizma. Moskva, 1990. – V: Novoe srednevekov'e. Razmyšlenie o sud'be Rossii i Evropy. Moskva, 1991.

3. *Fedosin, S.* Osnovy sinkretiki. Filosofija nositelej. Moskva, 2003.

4. *Graciozi, A.* Velikaja krest'janskaja vojna v SSSR. Bol'sheviki i krest'jane. 1917–1933. Moskva, 2001.

5. *Grinčenko, S.* Metaèvoljucija (sistem neživoj, živoj i social'no-tehnologičeskoj prirody). Moskva, 2007.

6. Holodomory v Ukrajinі: Odes'ka oblast'. (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 rr.) Spohady, dokumenty, doslidžennja. Odesa, 2007.

7. *Hrekova, Y.* Rozkurkuljuvannja 1948 r. v bolhars'kyx selax pivnično-zaxidnoho pryčornomor'ja (Na materialax Novo-Ivanivs'koho rajonu Izmajil'skoj oblasti). – V: Bălgarite v Severnoto Pričernomorie. Izsledovanija i materialy. T. 10. Odesa–Veliko Tărnovo, 2009.

8. *Hruščev, N.* Vospominanija. Izbrannye fragmenty. Moskva, 1997.

9. III Dun'js'ki naukovі čytannja. Holod 1946–1947 rr.: istoryčni, filosof's'ko-psycholohični ta pedahohični aspekty. Yzmayl, 2017.

10. *Lihačev, D.* Kak my ostalis' živy. Vospominanija. Rukopisi ne gorjat: rasskazy, povesti, vospominanija. Sankt Peterburg, 2005.

11. *Lihačev, D.* Očerki po filosofii hudožestvennogo tvorčestva. Sankt Peterburg, 1996.

12. *Milgrèm, S.* Podčinenie avtoritetu. Naučnyj vzgljad na vlast' i moral'. Moskva, 2016.

13. *Nikolov, V.* Hercen i obščestveno-političeskij život na Rusija prez XIX v. – Istoričeski pregled, 1947, kn. 4–5.

14. *Pelivan, K.* Golod 1946–1947 gg v Južnoj Bessarabii: Arcizskij rajon Odesskoj oblasti. Arciz, 2008.
15. *Popova, I.* Političeskite gonenija sreštu bǎlgarite ot Bolgradski rajon prez 40-te godini na XX vek: po spomeni na očevidci. – V: Bǎlgarite v Severното Pričernomorie. Izsledvanija i materiali. T. 9. Odesa, 2006.
16. *Savel'ev, S.* Cerebral'nyj sorting. Moskva, 2018.
17. *Ševčuk, T.* III Dun'js'ki naukovij čytannja. Holod 1946–1947 rr.: istorični, filosofs'ko-psycholohični ta pedahohični aspekty. Traxedija holodomoru 1946–1947 rr. u Bessarabiji v xudožn'omu proekti "Holod" Iony Tuku-ser. Yzmayl, 2017.
18. *Sorokin, P.* Golod kak faktor. Vlijanie goloda na povedenie ljudej, social'nuju organizaciju i obšestvennuju žizn'. Moskva, 2003.
19. *Sorokin, P.* Sociologija revoljucii. Moskva, 2008.
20. *Sorokin, P.* Vlijanie vojny na sostav naselenija, ego svojstva i obšestvennuju organizaciju. – Èkonomist, 1922, № 1.
21. *Spicyn, E.* Rossija–Sovetskij Sojuz 1946–1991 gg.: Polnyj kurs istorii dlja učitelej, prepodavatelej i studentov. Kniga 4. Moskva, 2015.
22. *Stojanov, J.* Živopisnata geoikonika – artistična nauka za Zemjata. – V: Doktorski četenija, 2014. Sofija, Nov bǎlgarski universitet, 2014.
23. *Struve, P.* Kritičeskie zametki k voprosu ob èkonomičeskom razvitii Rossii. Sankt Peterburg, 1894.
24. *Tatarko, Y.* III Dun'js'ki naukovij čytannja. Holod 1946–1947 rr.: istorični, filosofs'ko-psycholohični ta pedahohični aspekty. – V: Bolgars'kix selax Izmail'skoi oblasti URSR. Yzmayl, 2017.
25. *Varga, E.* Kapitalizm posle Vtoroj mirovoj vojny. Moskva, 1974.
26. *Veselova, O.* Holod 1946–1947 rr. v Ukrajinij eksport sil'hospprodukciji v krajiny Central'no-Sxidnoji JEvropy. – Problemy istoriji Ukrajinij: fakty, sudžennja, pošuky, 2007, № 17.
27. *Veselova, O.* Holod v Ukrajinij pislja Druhoji svitovojij vijny. – Problemy istoriji Ukrajinij: fakty, sudžennja, pošuky: Mižvidomčyj zbirnyk naukovyx prac'. 2010, № 19.
28. *Volkova, M. P.* Holhoha holodnoi smerti žyteliv s. Orixivka v 1946–1947 rr.: pryčyny ta naslidky. Ukrajina, 2008.
29. *Zima, V.* Golod v SSSR 1946–1947 godov: proishoždenie i posledstvi-ja. Moskva, 1996.

30. *Ellman, M.* The 1947 Soviet Famine and the Entitlement Approach to Famines. – *Cambridge Journal of Economics, Volume 24, Issue 5, September* (Cambridge Journal of Economics) 24, № 5 (2000): 603–630.

31. *Montanari, A. A.* „Il fiero pasto. Antropofagie medievali“. Il Mulino, Bologna, 2015.

32. *Prigogine, I.* The Die Is Not Cast // Futures. Bulletin of the World Futures Studies Federation. Vol. 25, No.4. January 2000.

33. *Sen, A.* Poverty and Famines: An Essay on Entitlement and Deprivation. New York, 1981.

34. *Vermeulen, T., Van den Akker, R.* Notes on Metamodernism. – *Journal of Aesthetics and Culture*. 2. 10.3402/jac.v2i0.5677, 2010.

35. *Volhard, E.* Il cannibalismo: Civiltà, cultura, costumi degli antropofagi nel mondo. Mondadori, Milano, 2019.